

Aanduiding van ankerplaats
'(s Graven)Voeren, Sint-Marten en Sint-Pieter'
Code : APL004

1. Benaming van de ankerplaats + ligging

('s Graven)Voeren, Sint-Marten en Sint-Pieter te Voeren, Limburg.
 De ankerplaats heeft een totale oppervlakte van 2.404,2 ha.

2. Een aflijning van de ankerplaats op schaal 1/25.000 die de grenzen ervan aangeeft

Zie bijlage 1

3. nummer ankerplaats uit landschapsatlas

A70016

4. Situering

Deze ankerplaats strekt zich uit over het grootste deel van de deelgemeenten 's Gravenvoeren, Sint-Martens-Voeren en Sint-Pieters-Voeren. Wanneer een Voerenaar het over Voeren heeft, bedoelt hij doorgaans het administratieve centrum 's-Gravenvoeren. De twee andere dorpen worden Sint-Marten en Sint-Pieter genoemd.

De ankerplaats wordt in het noorden en het westen begrensd door de landsgrens met Nederland. In het westen wordt de grens getrokken daar waar de Voer Nederland bereikt. Van daaruit naar het zuidoosten loopt de grens via de zevensprong 'Ouw ling' naar de zevensprong 'Annakapel'. De zevensprong 'Ouw Ling' werd in haar geheel opgenomen, dit in tegenstelling tot in de oorspronkelijke ankerplaats volgens de landschapsatlas. Dit omwille van de cultuurhistorische waarde van de zevensprong en een relict van een gevlochten haag (foto 14, 15).

Van zevensprong 'St. Annakapel' gaat het over het fietspad langs de Steenboskapel naar Schoppem. In Schoppem volgt de zuidelijke grens de hoofdweg door de gemeente Voeren tot aan het dorp Sint-Martens-Voeren.

In Sint-Martens-Voeren volgt de zuidwestelijke grens enkele (holle) wegen rondom de begraafplaats richting Berg. Dit gebied is aan de ankerplaats toegevoegd omwille van het bewaard gebleven, historische netwerk van (holle) wegen (foto 16, 17).

Vanaf Berg gaat het langs de holle weg naar de Als en rondom het Alsbos richting Sint-Pieters-Voeren. Het Alsbos vormt aldus de derde uitbreiding van de ankerplaats. Het grootste deel van het hellingbos is historisch.

Op het plateau gaat de grens over het veld naar de verharde weg Rullen-Brabant. Hier volgt de grens deze weg tot aan Peerds en dan verder over de doorgaande weg naar Magis aan de N608 grenzend aan het Waalse gewest. Tussen Magis/Rot en Hagelstein volgt de zuidelijke begrenzing deze weg op de grens met het Waalse gewest.

De oostelijke grens van de ankerplaats tenslotte volgt de N648 van Hagelstein richting De Plank, op de landsgrens met Nederland. Ter hoogte van de Tunnel van Veurs wordt de grens van de ankerplaats iets oostelijker van de Rijksweg getrokken langs de rand van het hier doorsneden Veursbos.

Vanaf De Planck loopt de afbakening in noordwestelijke richting over de veldweg van de Planck naar Ulvend. Het gebied tussen Ulvend-Planck-Eiken is de laatste uitbreiding van de oorspronkelijke ankerplaats omwille van het bewaard gebleven open landbouwlandschap met relatief kleine percelen. In Ulvend sluit de grens van de ankerplaats weer aan bij de (noordelijke) landsgrens met Nederland (foto 13).

Het gebied vormt de centrale ankerplaats in de gemeente Voeren, gelegen rond het bekken van de beek de Voer. De andere twee ankerplaatsen zijn gelegen rond de afzonderlijke rivierdalen van Gulp respectievelijk Berwijn. Overigens verschilt het oostelijk deel van deze ankerplaats binnen de context van dit onderzoek nauwelijks van de ankerplaats rond de Gulp ("Vallei van de Gulp bij Teuven", APL005).

Binnen de perimeter van de ankerplaats komen de volgende **bestemmingen volgens het Gewestplan** voor:

- De bossen en het natuurreservaat Altembroek: Natuurgebied
 - Omgeving Commanderie Sint-Pieters-Voeren: Parkgebied met agrarische waarde
 - Kernen 's-Gravenvoeren, Schoppem, Sint-Martens-Voeren, Sint-Pieters-Voeren, Veurs, De Planck: Woongebied met landelijk karakter
 - In de directe omgeving van de kernen zijn enkele, zeer kleine gebiedjes met bestemming recreatiezone, industriezone en woonuitbreidingsgebied
 - In het noorden van 's Gravenvoeren, tegen de Nederlandse grens is een klein gebiedje ingekleurd als industriezone (gasstation);
 - Al het overige gebied: agrarisch gebied met landschappelijke waarde.
- De woonuitbreidingsgebieden, industriezones en recreatiezones dragen niet bij tot de waarden van de ankerplaats.

Er is één **BPA** binnen de ankerplaats goedgekeurd nl. :

- 's-Gravenvoeren bedrijventerrein (containerpark gemeente Voeren). Het levert eveneens geen bijdrage tot de waarden van de ankerplaats

Altembroek, Schoppemerheide is een **erkend natuurreservaatgebied** in toepassing van het natuurdecreet. Het natuurreservaat is grensoverschrijdend op het grondgebied van het Nederlandse Noorbeek.

In het provinciaal MINA-plan 1999-2003 werd in Voeren het gebied Hoogbos/Snauwenberg als **stiltegebied** aangeduid.

De volgende gebieden zijn onderdeel van het **habitatrichtlijngebied** 'Voerstreek' (gebiedscode BE2200039):

- Het Hoogbos en het gebied ten zuidoosten daarvan (helling richting Trichterbeeldje);
- Het gehele gebied ten noorden van de Voer (en in Sint-Martens-Voeren) de Veurs, vanaf Snauwenberg tot aan de oostelijke grens van de ankerplaats, echter met uitzondering van de kern Sint-Martens-Voeren, de driehoek De Planck-Schilberg-Eiken en de Konenbos;
- Vrouwenbos, Stroevenbos en Veursbos met aangrenzende landbouwgronden;
- Berg (landbouwgronden) – Alsbos – landbouwgronden tussen lijn Rullen-Veld-Berg en het Alsbos.

De volgende gebieden werden aangewezen in het **VEN** (Vlaams Ecologisch Netwerk):

- Hoogbos;
- Het natuurreservaat Snauwenberg-Altembroek, met uitzondering van het domein van kasteel Altembroek en Schoppemerheide;
- Het bosgebied (Broekbos) ten noorden langs de Veurs, inclusief de vallei van de Veurs;
- De hellingbossen Konenbos, Veursbos, Vrouwenbos, Stroevenbos.

Er werden reeds de volgende **beschermingen van monumenten, dorpsgezichten en landschappen** doorgevoerd.

Als monument werden beschermd:

In de deelgemeente 's-Gravenvoeren.

In het dorp zelf:

- Conventstraat 92 (Kloosterhofstraat), huis (MB 18-07-1980)
- Kerkstraat 213, Pastorie met ommuring (MB 4-11-2002)
- Kerkstraat 214, Parochiekerk Sint Lambertus (MB 4-11-2002)
- Kinkenberg 187, Woonhuis en inrijpoort van het 'Blanckthyshof' (MB 20-11-2001)
- Kinkenberg, OLV Kapel Kinkenberg (MB 4-11-2002)
- Kinkenberg, Twee gietijzeren kranen (MB 4-11-2002)
- Plein 197, Woonhuis van het hoevecomplex (MB 20-11-2001)

Even buiten de dorpskom:

- Steenbos, Steenboskapel, langs fietspad richting Schoppem (MB 4-11-2002)
- Schoppem, Twee gesmeed ijzeren kruisen (MB 4-11-2002)
- Drie kruisen (MB 4-11-2002)
- St. Annakapel, ten zuiden van de dorpskom op weg naar Warsage en Berneau (MB 04-12-2003)

Deelgemeente Sint-Martens-Voeren.

In het dorp zelf:

- Spoorwegviaduct (MB 20-11-2001)
- St. Martinuskerk en kerkhofmuur (MB 11-01-1984)
- Dorpsstraat 49, Hoeve den Hof (MB 16-06-2000)

En daarbuiten in het gehucht Veurs:

- Veurs 40, Hoeve met losse bestanddelen, erf en onmiddellijke omgeving (MB 9-07-2003)

Deelgemeente Sint-Pieters-Voeren.

In het dorp zelf:

- Dorpsstraat, Parochiekerk Sint Pieters Stoel, (MB 4-11-2002)
- Dorpsstraat 26, Pastorie (MB 20-11-2001)

En langs de weg naar Sint-Martens-Voeren

- Waterval, Kruis MB 4-11-2002)
- St. Annakapel (MB 12-04-1974)

Als dorpsgezicht werden beschermd:

Deelgemeente 's-Gravenvoeren

In het dorp zelf:

- Kinkenberg 187, resterende gebouwen van het hoevecomplex van het 'Blancktyshof' (MB 20-11-2001)
- Plein 197, aanpalende 19de eeuwse volume en inrijpoort (MB 20-11-2001)
- Conventstraat 92, erf met hoevecomplex (MB 18-07-1980)

Deelgemeente Sint-Martens-Voeren

In het dorp zelf:

- Onmiddellijke omgeving van de Sint Martinuskerk (MB 11-04-1984)
- Omgeving hoeve den Hof, Dorpsstraat 49 (MB 16-06-2000)

En daarbuiten in het gehucht Veurs:

- Veurs 40, landelijke omgeving van hoeve met losse bestanddelen (MB 9-07-2003)

Deelgemeente Sint-Pieters-Voeren:

- Dorpsstraat 26, Tuin van de pastorie (MB 20-11-2001)

Als landschap werden beschermd:

Deelgemeente 's-Gravenvoeren

- Kapel van de Heilige Maagd met omgeving (MB 30-11-1960)
- De Kruisgraef (MB 03-07-1985)
- Hoogbos (MB 22-07-1985)

Deelgemeente Sint-Martens-Voeren, ten noorden van de dorpskern
 - Martelberg-Graftengebied (MB 02-07-1990)

5. Omschrijving.

De ankerplaats strekt zich uit over het grootste deel van de deelgemeenten 's-Gravenvoeren, Sint-Martens-Voeren en Sint-Pieters-Voeren. In bijlage 2 vindt u een schematische dwarsdoorsnede van de Voervallei.

Reliëf en Geomorfologie.

Het gebied maakt deel uit van het geleidelijk in noordwestelijke richting afhellende plateau tussen Weser en Maas. De hoogste punten van Voeren en ook van Vlaanderen worden aangetroffen in het Vrouwenbos (270 meter) en in de omgeving van de Stroevenboshoeve (285 m) bij de grens met de provincie Luik. De Voer en haar zijbeken de Noor en de Veurs erodeerden in dit plateau brede en 50 tot 100 meter diepe dalen. Deze drie beken die ook vandaag nog grotendeels vrij meanderen, liggen dus mede aan de basis van het uitgesproken golvend karakter van het landschap.

Het grote verval van de Voerense beken en de steile erosiehellingen zijn te verklaren door de relatief grote en snelle tectonische opheffing van deze gebieden. De naburige Hoge Venen stegen tot bijna 700 meter sinds het begin van het Tertiair, terwijl de Maas – hun erosiebasis – steeds relatief laag gelegen bleef.

De valleien van de beekdalen zijn asymmetrisch met een steile zuidelijk geëxposeerde flank en een zachthellende noordelijk geëxposeerde (zie bijlage 2; foto 12). Dit is het gevolg van een complex van verschillende factoren. De belangrijkste zijn de grote temperatuurverschillen tussen beide oriëntaties gedurende de ijstijden.

De terrasvormige dalwanden zijn ontstaan ten gevolge van de grote schommelingen in de erosiebasis van de Pleistocene Maas en haar bijrivieren. Onder invloed van de afwisseling van ijstijden en tussenijstijden evenals onder invloed van de tectonische opheffing volgden talrijke sedimentatie- en erosieprocessen elkaar op.

Een netwerk van handvormig vertakte droge depressies of dellen verbindt de plateaus met de meer dan 60 meter lager gelegen Voerbedding. De dellen werden evenals huidige beekdalen grotendeels door watererosie gevormd tijdens en onmiddellijk na de ijstijden. Toen de ondergrond na de Weichselijstijd helemaal ontdooide, drong het water doorheen de bodem en het krijtgesteente en verdroogde de dalbodem.

Het weggeërodeerde materiaal stapelt zich soms plaatselijk op in het dal in de vorm van puinkegels. Het gehucht Krindaal te Sint-Martens-Voeren ontwikkelde zich op een Pleistocene puinkegel. Het was een gegeerde nederzittingsplaats omwille van de vlakke structuur, de verhoogde bodemvruchtbaarheid en gunstige waterhuishouding (foto 23).

Voeren heeft een zeer hoge concentratie aan holle wegen. De genese komt waarschijnlijk gedurende de late middeleeuwen volop op gang. Het verkeer door de wegen en de waterafvoer erodeerden de wegen. Watererosie kan een belangrijke bijdrage leveren in het vormingsproces van holle wegen op de dalbodem van droge dalen of grubben. Zo gebeurt de oppervlakkige ontwatering van het plateau tussen 's-Gravenvoeren en de Nederlandse grens bij hevige neerslag via de holle weg genaamd de Horstergrub (foto 19). Kenmerkend voor het landschap is het grote aantal ondiepe en beboste holle wegen. Het doorsnijden van een kleilaag van Vaalser Groenzand bij het uitdiepingproces van de weg in het centrale en oostelijk deel van Voeren, doet bronnen in de taluds ontstaan en leidt tot watervoerende holle wegen zoals het Waterwegske in Sint-Martens-Voeren (foto 21).

Naast de bekende holle wegen zijn er ook de minder bekende versleten holle wegen. Deze zijn op een gegeven moment dusdanig diep uitgesleten dat het tracé verlegd moest worden, omdat de oorspronkelijke weg onbruikbaar werd. Nu kunnen zij een belangrijke schuilplaats voor flora en fauna vormen.

Op de steile hellingen komen, evenwijdig met de hoogtelijnen, al dan niet begroeide taluds voor. Zij worden hier graven of graften genoemd. Algemeen wordt aanvaard dat zij zijn ontstaan als gevolg van de ontginning van hellingbossen evenwijdig met de hoogtelijnen. Bosranden die na de ontginning

overbleven fungeerden als hindernis waartegen zich na verloop van tijd een laag colluvium afzette, zodat de helling minder steil werd. Zij fungeerden tevens als veekering en perceelsscheiding. Na de Tweede Wereldoorlog verdwenen talrijke graften door perceelvergroting, zodat vaak slechts een knik langs de helling overblijft. De best bewaarde graften treffen wij aan in het beschermde landschap de Martelberg, maar ook in Berg en nabij de Kruisgraef vinden we nog mooie graften. De nog bestaande graften (houtwallen) zijn belangrijke toevluchtsoorden voor vele planten en dieren, maar als lineaire landschapselementen zijn ze ook belangrijk voor de migratie van flora en fauna.

Typisch voor het landschap zijn de vele kom- en trechtervormige depressies of dolinen die het gevolg zijn van de oplossing door koolzuurhoudend water van het kalkgesteente in de ondergrond. Ze zijn gelegen op de hellingen en plateaus. Mooie dolinen komen voor in het Vrouwenbos, het Veursbos, de Plank en Ulvend te Sint-Martens-Voeren.

De vele groeven getuigen van de ontginning van materialen uit de ondergrond. De nu verlaten groeves en ontsluitingen, die zich meestal in de bovenste helft van de dalflanken bevinden, zijn grotendeels begroeid met bosvegetatie en dus moeilijk in het landschap herkenbaar. Zij komen verspreid over de ganse streek voor.

Er werd grind, zand, kalk en vuursteen gewonnen. Het grind kwam onder meer uit de steengroeve Vitsen te 's-Gravenvoeren. De losse mergel uit de ondergrond werd door plaatselijke landbouwers op kleine schaal ontgonnen uit mergelkuilen ter verbetering van hun akkers en weilanden. De opkomst van de kunstmest na de Tweede wereldoorlog maakte een einde aan deze bemestingstechniek. Daarnaast waren er groeven ter winning van bouwzand en vuursteen. Vuursteen was en is nog steeds van betekenis als bouw materiaal voor woningen en wegverhardingen. Groeves en ontsluitingen worden aangetroffen in het Hoogbos te 's-Gravenvoeren, in het Vrouwenbos te Sint-Martens-Voeren en te Rullen (Sint-Pieters-Voeren).

Op verschillende plaatsen zijn oude afgravingen van het terrein zichtbaar, waar leem werd ontgonnen ten behoeve van lokaal gebakken rode veldbrandsteen. Deze afgravingen liggen onder meer naast de Commanderie en 'Mosdelle'

Geologie en bodem.

De ondergrond bestaat praktisch volledig uit krijtgesteente (zie bijlage 2), door de zee in subhorizontale lagen afgezet tijdens het Mesozoïcum of Secundaire tijdperk (ongeveer 248-65 miljoen jaar geleden). Deze krijtlaag bereikt een maximale dikte van 100 meter onder het Vrouwenbos en 70 tot 80 meter in de omgeving van de Plank, te Sint-Martens-Voeren.

Onderaan het krijtmassief komen groene Glauconietrijke zanden voor, doorspekt met voor het grondwater ondoorlaatbare kleilagen, het zogenaamde Vaalser groenzand of de formatie van Vaals. De talrijke bronnen in de centrale en oostelijke delen van Voeren zijn gelokaliseerd op plaatsen waar dalen deze ondoorlaatbare kleilagen aansnijden. Het bronwater lost het krijtgesteente in de onmiddellijke omgeving op, zodat amfitheatervormige bronkommen ontstaan in de dalflanken. Het nergens dagzomen van deze formatie van Vaals ten westen Sint-Martens-Voeren verklaart de afwezigheid van bronnen aldaar.

De Secundaire krijtgesteenten rusten op harde kalksteen uit het Onder Carboon, zo een 300 miljoen jaar geleden eveneens door de zee afgezet en daarna onder invloed van de Hercynische bergvorming geplooid. Dit gesteente dagzoomt op één plek, namelijk in de oever van de Veurs even stroomopwaarts van de samenvloeiing met de Voer. Samen met een locatie langs de Berwijn te Moelingen is het één van de weinige plaatsen in Vlaanderen waar Primair gesteente dagzoomt.

De geologische ondergrond van de plateaus is bedekt met een laag grind: enerzijds een aantal meters residuele silex als verweringsrest van krijtgesteente, anderzijds fluviatiele Maasgrinden op de terrasniveaus. De residuele silexlaag is de enige restant, na oplossing en erosie, van de Maastrichtiaan tufkrijtafzettingen. Het Maasgrind, een kiezoölietformatie, kan 10 meter tot 15 meter dik zijn; het grind zit vervat in een zandige en kleiige matrix. Daarbovenop zijn plaatselijk kiezoölietformaties, opgebouwd uit grind, zand en klei, te vinden, die in de loop der tijden gevormd werden door de Maas

Tijdens het Pliocene (ongeveer 5-3 miljoen jaar geleden) volgde de Maas een oostelijke stroomrichting ten opzichte van de huidige loop. Zij stroomde in de Rijn ten oosten van Heerlen (in Nederland).

Bij de aanvang van het Pleistoceen ongeveer 2,5 miljoen jaar geleden volgde de Maas inmiddels een meer westelijke bedding. De zuidwest-noordoost verlopende sedimentatiegrens van de Pleistocene Maasterrassen bevindt zich halverwege tussen 's-Gravenvoeren en Sint-Martens-Voeren en is duidelijk in het landschap herkenbaar vanaf de Snuwenberg. Ter hoogte van Schoppem en Kattenrot dagzomen langs deze grens Pleistocene grinden en zanden.

Tenslotte, tijdens de Weichselijstijd die 10.000 jaar geleden eindigde, werd het landschap volledig bedekt met een homogene niveo-eolische lösslaag. In het Maasterrassengebied schommelt de dikte ervan tussen 2 en 4 meter. Het valleilandschap ten oosten van de sedimentatiegrens van de Pleistocene Maas wordt gekenmerkt door dunnere lössafzettingen. Gedurende het Holoceen (vanaf 10.000 jaar geleden tot op heden) ontwikkelden die Pleistocene lösslagen op de plateaus zich tot diepe, vruchtbare leemgronden met een hoge landbouwwaarde. Langs de hellingen zijn deze gronden steniger door vermenging met allerlei gesteenten uit ondergrondse lagen zoals silex, grind en kalk. De beekdalen werden opgevuld met colluviale en alluviale leem-, klei-, zand- en grindafzettingen. Dunne, alkalische veenlagen komen voor in de vallei van de Veurs.

Hydrografie.

De Voer is vanaf de bron bij Hoeve Brabant in Sint-Pieters-Voeren tot aan Berg (Sint-Martens-Voeren) een waterloop van de 3^e categorie. De belangrijkste bron bevindt zich in het park van de Kommanderij van Sint-Pieters-Voeren.

Vanaf Berg tot in 's-Gravenvoeren, waar de Noor zich bij de Voer voegt, is de Voer een waterloop van de 2^e categorie.

Vanaf de samenvloeiing met de Noor te 's-Gravenvoeren tot aan de grens bij het Nederlandse Mesch is de Voer een waterloop van de 1^e categorie.

De Veurs ontspringt in Veurs, vloeit samen met de Voer achter de kerk in Sint-Martens-Voeren en is een waterloop van de 3^e categorie.

Aan de voet van de Martelberg ontspringt een beek zonder naam, die in Kwinten in de Veurs uitmondt. Deze waterloop is niet geclassificeerd.

De Noor, die ontspringt in het Nederlandse Noorbeek en in Vitsen (een gehucht van 's-Gravenvoeren) uitmondt in de Voer is een waterloop van de 2^e categorie.

De Beek, die Voeren binnenkomt vanuit de richting Warsage en in 's-Gravenvoeren net voor de grens met Nederland, in de Voer uitmondt is een waterloop van de 2e categorie.

De Voer behoort tot het hydrografisch bekken van de Maas.

De beken worden gekenmerkt door een goede waterkwaliteit, een beperkte beddingdiepte, grote stroomsnelheden ten gevolge van een sterk verval, een grotendeels vrij en meanderend tracé en een hoog gemiddeld debiet door de aanwezigheid van talrijke watervoerende holle wegen en bronnen. Hoofdzakelijk de watermolens beïnvloeden het profiel van de beken.

De sterk waterdoorlatende bodem en ondergrond verklaren het weinig ontwikkeld hydrografisch net met talrijke droge dalen. Zijdalen met permanente waterloop zijn kort of ontbrekend.

De talrijke bronnen in de centrale en oostelijke Voerstreek zijn gelokaliseerd op plaatsen waar dalen de ondoorlaatbare kleilaag onderaan de secundaire krijtgesteenten aansnijden. Het bronwater lost het krijtgesteente in de onmiddellijke omgeving op, zodat amfitheatervormige bronkommen ontstaan in de dalflanken.

Wanneer het kalkrijke bronwater in aanraking komt met de buitenlucht kan het calciumcarbonaat uit het water neerslaan en poreuze dunne laagjes vormen op het oppervlak van vaste materialen (stenen, takjes...enz.); het zogenaamde travertijn, ook bronsteen of tuf genoemd.

Flora en fauna

Er zijn veel gradiënten in het gebied die samenhangen met het reliëf, de bodemsamenstelling en de waterlopen. De belangrijkste zijn luchttemperatuur, zonnestraling, voedingsstoffen, blootstelling aan wind, bodemvochtigheid en luchtvochtigheid. Daardoor kent het gebied een soortenrijke vegetatie zonder overigens uitgesproken veel zeldzame plantensoorten te herbergen.

In de valleien zijn kalkrijke brongebieden en beekdalen te vinden met voedsel- en kalkrijke graslanden, enkele bronbossen en beekbegeleidende bossen. Veel graslanden en enkele van de

bossen verruigen of verarmen door aanplant van populier en intensiever vormen van landbouw (gebruik van kunstmest en herbiciden).

De meeste steile hellingen met kalkrijke bodem zijn begroeid met Eiken-Haagbeukenbos. Het uitgesproken voorjaarsaspect en de soortenrijkdom van deze voormalige boerengeriefhakhoutbossen zijn het meest opvallend. De grootste delen van het Hoogbos en Schoppemberbos te 's-Gravenvoeren en het Broekbos te Sint-Martens-Voeren zijn hellingbossen. Op enkele extensief beweidde of gemaaide zonnige hellingen met zuidelijke expositie ontwikkelde zich een zeldzame soorten- en dus bloemenrijke kalkgraslandvegetatie. Op de flauwere hellingen met noordelijke expositie is veelal landbouw te vinden (bijlage 2).

Op de zure, voedselarme bodems bovenaan de hellingen en op de plateaus ontwikkelde zich een zuur eikenbos. Zeer lokaal komt daar een droge heidevegetatie voor, vaak naast vegetatie die gebonden is aan stagnerend regenwater door moeilijk doordringbare leemlagen. Soms werd het zure eikenbos over grote oppervlakte vervangen door monocultuur aanplantingen van Beuk, Lork of Spar, zoals in het Sint-Gillisbos en het aangrenzende Vrouwenbos te Sint-Martens-Voeren. Inmiddels wordt de oppervlakte hiervan, in het kader van het moderne bosbeheer, weer gestadig teruggebracht in het voordeel van de van nature aanwezige loofhoutsoorten (beuk, eik, berk, etc.). Andere plateaubossen zijn op de hoogste delen van het Veursbos te Sint-Martens-Voeren en Kattenrot en Schoppem te 's-Gravenvoeren.

De kalkrijke hellingen, met overgangen tussen bos en weiden, zijn zowel floristisch als faunistisch zeer waardevol omwille van de goed ontwikkelde zoom- en mantelvegetaties.

Archeologie en historiek.

De ankerplaats heeft een rijke vestigingsgeschiedenis. De CAI databank meldt maar liefst 44 archeologische vindplaatsen uit verschillende perioden (Paleolithicum, Neolithicum, Steentijd, Bronstijd, Romeinse tijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd). Van de 44 gekende vindplaatsen zijn er 32 die als bronmelding veldprospectie hebben, vier werden deels opgegraven. De overige acht worden getypologeerd als niet-archeologische gebeurtenis en zijn dus *in sé* vondstmeldingen. De vindplaatsen die geheel opgegraven werden, worden buiten beschouwing gelaten gezien het erfgoed hier uit de bodem verdwenen is. Vindplaatsen die deels opgegraven werden, zijn op basis van de informatie afgewogen. Als we de vindplaatsen naar periodes bekijken zijn een aantal opvallende zaken vast te stellen. Er zijn slechts twee vindplaatsen uit de Romeinse periode en slechts één wordt getypologeerd als Vroegmiddeleeuws, al de rest hoort onder de categorie prehistorie. Met andere woorden: de periode tussen de prehistorie en de Romeinse tijd ontbreekt. Dit heeft waarschijnlijk louter te maken met enerzijds de interesse van de prospecteurs en anderzijds met het herkennen van het materiaal. Zowel de Vroegmiddeleeuwse site die overlapt met een Romeinse site evenals de andere Romeinse site is aangeduid. Van beide sites is een klein deel al "onderzocht" maar de informatiewaarde die de sites nog kunnen bieden, doet besluiten om beide sites aan te duiden om het behoud *in situ* na te streven.

Om een selectie te maken van de prehistorische sites werden de volgende criteria gebruikt:

- Het gaat over een duidelijke site (geen vondstmelding van enkele artefacten).
- Het is typisch te noemen voor de streek en/of het betreft een duidelijke cluster van verschillende vindplaatsen waardoor niet enkel de site zelf haar waarde heeft, maar ook de ruimtelijke samenhang tussen de vindplaatsen interessante informatie zal opleveren.

Van de aangeduide vindplaatsen werden een aantal Middenpaleolithische sites aangeduid, enkele Neolithische vindplaatsen en dan ook de gekende, waarschijnlijk meest waardevolle silexgroeves. Er is nog ongekend erfgoed in deze ankerplaats aanwezig dat mogelijk waardevoller is dan het gekende. Behoud van het archeologische archief is na te streven. Voor de gekende en op bijbehorende kaart aangeduide zones zijn we echter zeker dat zij een belangrijke informatiewaarde bezitten en eveneens in sommige gevallen een interessante ruimtelijke samenhang. Zij zouden dus als ruimtelijk structurerend kunnen aanzien worden, waarbij behoud *in situ* waar mogelijk (eventueel gekoppeld aan een beheer) en behoud *ex situ* waar noodzakelijk als voorwaarden gesteld dienen te worden.

De oudste bewoningssporen dateren uit het Neolithicum, met vindplaatsen onder meer in het Hoogbos en op Rullen. Het betreft silexontginningen en werkplaatsen die samenvallen met het duidelijk afgebakende gebied waar dit materiaal in de bovenlagen van de ondergrond voorkomt. De voorhistorische mens gebruikte dit harde en na splijting vlijmscherpe materiaal, zonder enige kristalstructuur, voor het maken van werktuigen en het slaan van vuur. Op tal van plaatsen in de omgeving was men gespecialiseerd in het vervaardigen van messen, pijl- en speerpunten en soms zeer grote bijlen. De ontginning evolueerde van verzamelen tot georganiseerde mijnbouw. Omstreeks

3200 voor Christus kende de vuursteenindustrie haar hoogtepunt. Na 1800 voor Christus verdrong het brons deze vuursteenindustrie. De Voerense sites vertonen geen sporen van permanente bewoning.

Tijdens de Romeinse periode wordt het landschap bewoond en in cultuur gebracht. De Steenboskapel (1846) werd gebouwd met materiaal afkomstig van een in de buurt opgegraven Romeinse villa. Gedurende de Karolingische periode is de streek ongetwijfeld van betekenis geweest door de ligging in de nabijheid van het machtscentrum van het toenmalige Frankische rijk. De aardeweg 's-Gravenvoeren-Snauwenberg (Koetsweg) wordt in de 17de eeuw gebruikt als postweg tussen Luik en Aken, maar het tracé is minstens Karolingisch of ouder.

Het resterend bouwkundig patrimonium maakt deel uit van het Maasland, een historische en culturele entiteit die zich door de eeuwen heen wist te profileren. Kenmerkend is de gaaf bewaarde, uitsluitend agrarische uitbouw van het gebied en de harmonieuze verwevenheid van het landschap met het gebouwde patrimonium. Talrijke kapellen en veldkruisen sieren het landschap.

De kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) geeft de bewoningskernen weer omgeven door een hoogstamboomgaardengordel. De dorpen liggen geïsoleerd in een brede zone van bouwland. Zij zijn met elkaar verbonden door smalle grasland- en bosstroken in de onmiddellijke omgeving van de Voer, de Veurs en de Noorbeek.

De Lohoeve bij de provinciegrens, buiten de ankerplaats gelegen en op de kaart vermeldt als La Neuve Cense, is een nieuwe ontginning uitgaande van de Commandeur van Sint-Pieters-Voeren. Van hieruit wordt de ontginning van het Vrouwenbos gestart. De ontginning van Schoppemerheide bevindt zich eveneens in haar beginstadium. De plaatsnaam Kattenrot duidt op een 11de of 12de eeuwse ontginning. De open ruimten, zowel op de plateaus (Witte Paard, Snauwenberg, Plank) als in de valleien (ten zuiden van Sint-Pieters-Voeren, Veursvallei), worden maximaal voor akkerbouw aangewend.

De grote toename van het aantal weidepercelen in de westelijke Voerstreek en in het dal van de Voer vanaf 1880 is een gevolg van de graancrisis. De meeste boeren op de grote hoeves, dikwijls zetel van laat- of leenhoven, waren pachters. De hoeve Snauwenberg en het Jezuitenhuys te 's-Gravenvoeren waren respectievelijk een leenhof van de graaf van Dalhem en een leenhof van het Benedictijnermonaster van Luxemburg, later van de Jezuïeten van Maastricht. In de vijftiger jaren van de 20ste eeuw is de boomgaardedexpansie opvallend.

Tegenwoordig zijn op de vlakke, niet erosiegevoelige leemplateaus en de flauwe hellingen met noordelijke expositie hoofdzakelijk hooilanden, akkers en laagstamboomgaarden te vinden. De hellingen met zuidelijke expositie zijn bebost, terwijl de meeste – al dan niet met populieren beplante – weiden en boomgaarden zich rond de dorpen bevinden. In de centrale Voerstreek ligt het accent onverminderd op graslandcultuur en de teelt van voedergewassen.

De traditionele, gesloten hoeve kan beschouwd worden als een exponent van het Haspengouwse landbouwmodel, terwijl de hoeve met losstaande bestanddelen vrijwel steeds in combinatie met een veeteeltbedrijf voorkomt. Naast deze twee hoevetypes komen in het gebied ook kleine tot zeer kleine bedrijven voor die functioneren in een hoeve van het langgestrekte type waarbij alle functies in één gebouw ondergebracht werden. De oudste bouwwijze is de houtbouw met lemen vullingen. De architectuur blijft er tot in de 19de eeuw door gedomineerd. De oudste voorbeelden van silexgebruik in de bouw dateren uit de 17de eeuw. Het materiaal blijft in gebruik tot het begin van de 20ste eeuw in een zeer beperkt gebied, afgebakend door de aanwezigheid van de vindplaatsen rond Schoppem, Sint-Martens-Voeren en Sint-Pieters-Voeren.

's-Gravenvoeren, hoewel ook duidelijk een pleindorp met gegroepeerde bewoning, strekt zich lintvormig uit langs de oevers van de Voer. Omdat het grondwater op een onbereikbare diepte stagneert als gevolg van het ontbreken van de dagzomende, ondoorlaatbare lagen Vaalser groenzand, waren de inwoners aangewezen op het Voerwater.

Ook Sint-Martens-Voeren vertoont, zonder een echt pleindorp te zijn, een gegroepeerde bewoning die in het zuiden geleidelijk aan verdunt en overgaat in het rijdorppatroon van Sint-Pieters-Voeren. Een verklaring voor deze langgestrekte vorm, zoals voor die van het gehucht Veurs (Sint-Martens-Voeren), moet wellicht gezocht worden in de ontginningswijze van de omliggende bossen.

Het huidige uitzicht van Sint-Pieters-Voeren wordt waarschijnlijk in hoge mate bepaald door de aanwezigheid van de Duitse Orde. De Commanderie van Sint-Pieters-Voeren wordt in de balije Alden Biesen ondergebracht. Aangezien de kerk geen eigendom van de Commanderie was, mag een oude kern verondersteld worden die opklimt tot vóór de 13de eeuw. De commandeurs beginnen waarschijnlijk vrij snel met de ontginning van hun domein, dat in het begin van de 14de eeuw volledig bebost moet zijn geweest. Op het einde van de 18de eeuw was het beboste areaal van het dorp nog aanzienlijker dan in de overige Voergemeenten. Het rijdorppatroon van de nederzetting kan dus te verklaren zijn door de relatief late en waarschijnlijk systematische, vanuit de Commanderie doorgevoerde landontginningen. Ook het reliëf zal meegespeeld hebben in de ontwikkeling van het nederzettingpatroon. De bezittingen van de Commanderie worden doorheen het Voerdal in een noord-zuid as ingeplant; ten noorden, stroomafwaarts op de Voer, de watermolen en ten zuiden de hoeve Brabant als één der eerste ontginningskernen en de Lohoeve in de 18de eeuw.

De energie werd vooral geleverd door watermolens. In de eerste helft van de 20ste eeuw waren er op Voer nog 13 werkzaam. Ook op de Veurs bevond zich een reeds lang verdwenen kopermolen, waarvan het molenwater en de standplaats nog steeds waarneembaar zijn. Op de Noorbeek lagen twee watermolens. Alleen de molen van L'homme in 's-Gravenvoeren is thans nog in bedrijf. De meesten hadden bovenslagraden.

In het gebied komen een aantal kapellen voor, waarvan de oudste de O.L. Vrouwenkapel van Kinkenberg (1715). De St. Annakapel in Sint-Pieters-Voeren is kort daarna (1730) herbouwd. De kapel van het kasteel van Ottegraven is een mooie kapel in classicistische stijl. De overige kapellen dateren uit de 19^e eeuw: St. Annakapel ('S-Gravenvoeren), kapel te Schoppem, Steenboskapel, Trichterbeeldje, en Deniskrüske ('S-Gravenvoeren).

Een belangrijke traditie in Voeren en de aangrenzende gebieden vormen de talrijke kruisen, die in heel het gebied op kruispunten van wegen en paden opgesteld zijn. Een aantal van deze kruisen worden reeds op de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) vermeld. Volgens de werkgroep Kruisen en Kapellen in Voeren zijn er 59 geregistreerde kruisen in heel Voeren. In de ankerplaats vonden we 41 kruisen en kapellen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt door de Duitsers de spoorverbinding Antwerpen-Tongeren-Visé Aken aangelegd. Deze spoorweg met boogbruggen te Sint-Martens-Voeren en een twee kilometer lange tunnel onder Veurs was een voor zijn tijd vooruitstrevende realisatie met een vroege aanwending van gewapend beton.

6. De landschapkenmerken die typisch zijn voor de ankerplaats, met inbegrip van de ruimtelijke kenmerken die eigen zijn aan de waarden

1° Deelgebied: De grootste woonkernen en hun directe omgeving

- a) 's-Gravenvoeren is het grootste dorp van Voeren, behorend tot het Maasterassenland. We vinden hier een typisch Haspengouws landbouw- en nederzettingspatroon, met geconcentreerde bebouwing in de dorpskern op de oevers van de Voer, omgeven door huisweiden en boomgaarden en geïsoleerd liggend temidden van het uitgestrekte akkerland.
- 1) In de dorpskern van 's-Gravenvoeren vinden we een zeer hoge concentratie van bouwkundig erfgoed (niet beschermd):
 - i. Dr. Goffinstraat 270. Boerenburgerhuis
 - ii. Gieberg 286. Z.g. voormalige hoeve "Giberg"
 - iii. Hoogstraat 231. Breedhuis van het dubbelhuistype
 - iv. Hoogstraat 235.
 - v. Hoogstraat 238, 241. Breedhuis waarschijnlijk vroeger één geheel
 - vi. Hoogstraat 240. Voormalige apotheek
 - vii. Hoogstraat 242. Rest (inrijpoort) voormalige hoeve
 - viii. Hoogstraat 245.
 - ix. Hoogstraat 246. Oorspronkelijk alleenstaand herenhuis
 - x. Hoogstraat 257. Voormalige watermolen "Janssen"
 - xi. Jolettestraat 74. Kleine hoeve met losstaande bestanddelen
 - xii. Jolettestraat 75. Breedhuis van gesloten hoeve
 - xiii. Kinkenberg 185-186. Z.g. huis "Het Wit Kruis" .
 - xiv. Kinkenberg 188. Z.g. huis "De Swaen" .
 - xv. Kinkenberg 189. Voormalige langgestrekte hoeve
 - xvi. Kinkenberg 193. Voormalige langgestrekte hoeve
 - xvii. Kinkenberg 195. Hoeve met losstaande bestanddelen
 - xviii. Kloosterstraat 104. Voormalige school van de Ursulinen
 - xix. Kloosterstraat 128. De oude post, Breedhuis van dubbeltype
 - xx. Kloosterstraat 95. Voormalige "klooster en pensionaat der Ursulinen"
 - xxi. Kloosterstraat 96. Herenhuis van dubbelhuistype
 - xxii. Kloosterstraat, hoek Jolettestraat. Houten kruis op kalkstenen sokkel
 - xxiii. Kloosterstraat, straat oorspronkelijk natuurlijke bedding Voer die als weg werd gebruikt
 - xxiv. Kosterstraat 173. Breedhuis van het dubbelhuistype
 - xxv. Mennekensput 224. Breedhuis van dubbelhuistype
 - xxvi. Mennekensput 226. Merkwaardig diephuis onder zadeldak.
 - xxvii. Mennekensput 227. Boerenburgerhuis van dubbelhuistype
 - xxviii. Mennekensput 228. Gesloten hoeve
 - xxix. Mennekensput, korte diepgelegen holle weg die kerkplein verbindt met St.-Annakapel
 - xxx. Molenstraat 291-292. "Molen van L'homme", watermolen (graanmolen) op de Voer
 - xxxi. Onderdorp 46. Gesloten hoeve uit de wederopbouw
 - xxxii. Onderdorp 48. Voormalige hoeve met losstaande bestanddelen
 - xxxiii. Onderdorp 55. Kleine U-vormige hoeve
 - xxxiv. Onderdorp 59. Voormalige hoeve
 - xxxv. Onderdorp 62. Gaaf bewaard boerenburgerhuis van dubbelhuistype.
 - xxxvi. Onderdorp 63. Kleine gesloten hoeve
 - xxxvii. Onderdorp 66. Burgerhuis
 - xxxviii. Onderdorp 70. Gaaf bewaard breedhuis van dubbelhuistype
 - xxxix. Onderdorp 71. Kleine L-vormige hoeve.
 - xl. Oude Molenstraat, houten kruis
 - xli. Oude Molenstraat, Z.nr. Voormalige watermolen op de Voer, z.g. "Het Meuleke".
 - xlvi. Plein 197. Gesloten hoeve
 - xliii. Plein 201. Boerenburgerhuis van het dubbelhuistype
 - xliv. Plein 202. Z.g. "Jezuïtenhof" .

- xl. Plein 203. Breedhuis
- xlvi. Plein 204. Diephuis
- xlvi. Plein 206. Sterk achteruitspringend diephuis
- xlvi. Plein 207. Boerenburgerhuis
- xlix. Plein 208.
- l. Plein 209, Boerenburgerhuis.
- li. Plein 220. Boerenburgerhuis
- lii. Plein Z.nr. huis "De Posthoorn"
- liii. Plein, verbinding tussen kerkplein, Kloosterstraat en Hoogstraat
- liv. Schoolstraat 111. Klein burgerhuis van dubbelhuistype
- lv. Schoolstraat 113. Boerenburgerhuis
- lvi. Tienhof 88-89. Gesloten hoeve
- lvii. Tienhof 99. Recent woonhuis gelegen op plaats "Heuvelke"
- lviii. Tienhof Z.nr. Alleenstaand hoekhuis van dubbelhuistype
- lix. Vitsen 299. Voormalig douanekantoor
- lx. Vitsen 305. Kleine, U-vormige, hoeve
- lxi. Vitsen. Houten kruisbeeld. Gietijzeren kruisbeeld
- lxii. Wijnandusstraat 25. Voormalige gesloten hoeve
- lxiii. Wijnandusstraat 26. Merkwaardig, gesloten hoeve
- lxiv. Wijnandusstraat 27. Woonhuis van een voormalige hoeve

- 2) Ten zuiden van de kern vinden we de zevensprong St. Annakapel. Het is een beschermd landschap (kapel Heilige Maagd) met een kruising van wegen onder meer naar de kerk van 's-Gravenvoeren, Berneau, Dalhem, Warsage, de Ouw Ling, de Wittekapel. Bij de kapel staat een oude haagbeuk (met een stamomtrek van bijna 3 meter).
 - 3) Ten zuidwesten van de kern van 's-Gravenvoeren vinden we nog een zevensprong, "Ouw Ling". Recent is de hier aanwezige kapel herbouwd. Het historisch wegenpatroon is goed zichtbaar en functioneel. Bij de zevensprong bevindt zich een vlechtrelict in een meidoornhaag ('gelegde haag'). (Foto 15, 16)
 - 4) Aan de oostkant van de dorpskern vinden we twee molens op de Voer, beiden bouwkundig erfgoed:
 - i. Voormalige Sint-Jansmolen (Hoogstraat 257), met nog steeds zichtbaar het molenwater, het molenrad en molenhuis.
 - ii. Molen van L'homme (Molenstraat). Nog steeds in werking zijnde graanmolen. Al als zodanig aangeduid op de Ferrariskaart.
- b) Sint-Martens-Voeren is een landbouwgemeente met een nederzettingspatroon dat beantwoordt aan het Haspengouws model van geconcentreerde bebouwing in de dorpskern. Een groot gedeelte van de gebouwen zijn hoeven, de meeste met losstaande bestanddelen. Het voorkomen van silexknollen in de ondergrond maakt dat de deelgemeente, samen met Sint-Pieters-Voeren, de hoogste concentratie van gebouwen met dit materiaal heeft.
- 1) In de kern van Sint-Martens-Voeren vinden we het volgende bouwkundig erfgoed:
 - i. Dorp 51, voormalig café, breedhuis van het dubbelhuistype
 - ii. Dorp 53-56, voormalige hoeve
 - iii. Dorp 54, boerenburgerhuis
 - iv. Dorp 58, breedhuis van het dubbelhuistype
 - v. Dorp 66, breedhuis van het dubbelhuistype
 - vi. Dorp 75., voormalige watermolen op de Voer
 - vii. Dorp 77, voormalig gemeentehuis met school en onderwijzerswoning
 - viii. Dorp 89-90.
 - ix. Dorp 115, z.g. huis "Schever" Boerenburgerhuis
 - x. Kwinten 36, voormalige Kapelanij
 - xi. Kwinten 36, z.g. "Veltmanshuis", voormalig kapittelhuis
 - xii. Kwinten 38-39, breedhuis

- c) Sint-Pieters-Voeren is een deelgemeente met voornamelijk veeteelt. De bebouwing is gegroepeerd in een straatdorp patroon met zeer lage densiteit. Een groot deel van de bebouwing bestaat uit hoeven, beantwoordend aan het type van klein bedrijf met een beperkt aantal losstaande bestanddelen. Samen met Sint-Martens-Voeren bevindt zich hier de hoogste concentraties van gebouwen met silex. Het gesteente kan gewonnen worden in de ondergrond.

- 1) In de kern van Sint-Pietersvoeren treffen we het volgende bouwkundig erfgoed aan:
- i. Dorpsstraat 5, zgnd. hoeve Stassen
 - ii. Dorpsstraat 7, voormalige hoeve met losstaande bestanddelen
 - iii. Dorpsstraat 14, vervangt een rij van oude woningen in vakwerk
 - iv. Dorpsstraat 20, L-vormig gebouw
 - v. Dorpsstraat 32
 - vi. Dorpsstraat 33-34, z.g. 'huis Droeven' ook wel genaamd 't Torentje'
 - vii. Dorpsstraat 36-37, voormalig gemeentehuis en school met onderwijzerswoning
 - viii. Dorpsstraat 38, langgestrekte hoeve, voormalige kapelanij
 - ix. Dorpsstraat 39, hoeve met oude kern van tweeledig type
 - x. Dorpsstraat 40, hoeve met losstaande bestanddelen
 - xi. Dorpsstraat 42, langgestrekte hoeve onder zadeldak
 - xii. Waterval, beschilderd gesmeed ijzeren kruis van type Goessens
 - xiii. Waterval nr.3-3₁, Voormalige tweeledige hoeve

2° Deelgebied: De beekdalen

a) Voerdal (benedenloops van Sint-Martens-Voeren)

- 1) Ten westen van de kern 's-Gravenvoeren vinden we een open landschap met voornamelijk akkerbouw. De wegenstructuur is nog steeds dezelfde als weergegeven in de Atlas der Buurtwegen (1841). Er is sprake van een historisch wegenpatroon, grotendeels nog functioneel. De Voer kan vrij meanderen en is afgezet met knotbomen. Het zicht van op de Moelingerberg, komend vanuit Nederland, oriënteert zich op de hellingen richting Kruisgraef-Trichterbeeldje.
- 2) Ten oosten van de kern 's-Gravenvoeren ligt Meulenberg. De voormalige watermolen is niet meer in gebruik, maar de droogstaande bedding van de Meulenbeek (Molenbeek) is nog duidelijk zichtbaar vanaf het gehucht Schoppem, waar zij afgetakt werd. Nabij de Meulenberg is een wad door de Voer. Ook vinden we hier een oude Maasgrindgroeve, waar nog steeds Maasgrind gewonnen wordt.
- 3) Het gehucht Schoppem is al op de Ferrariskaarten zichtbaar met de nog steeds aanwezige weilanden met hoogstambomen (foto 22). Ook het wad door de Voer, al aanwezig op de Ferrariskaart, is er nog steeds. Aan de rand van Schoppem vinden we de Steenboskapel (1841), gebouwd met restanten van een Gallo-Romeinse villa, die hier is opgegraven.
- 4) Op de flauwe helling met noordelijke expositie van de Voervallei tussen 's-Gravenvoeren en Schoppem vinden we een boccagelandschap met hoogstamboomgaarden en hagen.
- 5) Het kasteel van Ottegraven is omschreven als bouwkundig erfgoed. Er werden archeologische vondsten uit de late Middeleeuwen gedaan. Het kasteel is door de voorliggende hoevegebouwen aan het oog onttrokken. Het kasteel is omgeven door een gracht. Rondom het kasteel, tussen de huidige hoofdweg en de Voer, zijn al sedert de tweede helft van de 18de eeuw (kaart van Graaf de Ferraris) weilanden

met hoogstamfruitbomen. Langs de bedding van de Voer vinden we knotwilgen en -elzen.

- 6) De bebouwing is vooral gelegen langs de waterlopen. Er is een vrij hoge concentratie van bouwkundig erfgoed:
 - i. Oude molenweg z.nr., "Het Meuleke". Voormalige watermolen op de Voer.
 - ii. Meulenberg 309, molen Meulenberg. Voormalige watermolen op de Voer Oorspronkelijk een papiermolen (1574-1630), later een graanmolen.
 - iii. Meulenberg z.nr., ruïneuze resten van bijgebouwen
 - iv. Ketten 314, hoeve met losstaande bestanddelen
 - v. Schoppem 337, gesloten hoeve
 - vi. Schoppem 338, gesloten hoeve
 - vii. Schoppem 339, sterk gewijzigde, langgestrekte hoeve
 - viii. Schoppem 340-340a, voormalige hoeve
 - ix. Schoppem 342, langgestrekte hoeve
 - x. Ottegraven kapel
 - xi. Ottegraven, bijbehorende hoeven 349 en 350
 - xii. Ottegraven, kasteel

b) Noordal

- 1) Altembroek was een Dalhems leenhof al vermeld in 1314. In het kasteelpark, ingericht als 'Engels park' vinden we zes vijvers en drie bronnen, die door een dreef met de weg verbonden zijn. Eén van de bronnen is voorzien van een reliëf met voorstelling van St.-Lambertus. In Altembroek is het volgende bouwkundig erfgoed te vinden:
 - xiv. Kasteel Altembroek. Sterk verbouwd kasteel
 - xv. Hoeve Altembroek, ten zuiden van kasteel
 - xvi. Tuinpaviljoen, vervallen. Op heuvel ten noorden van het kasteel
 - xvii. Nr. 358. Z.g. huis Born, voormalige Broekermolen (graanmolen)
 - xviii. Nr. 359 Voormalige koetsierswoning van het kasteel Altembroek
- 2) De Noor is een typische bronbeek. De Noor kan vrij meanderen, met uitzondering van een klein stukje in bewoond gebied (Kasteel Altembroek en de voormalige molen). Het landschap in de vallei is open met doorzichten en met historisch permanente graslanden. (Foto 3)
- 3) De historische wegenstructuur zoals weergegeven in de Atlas der Buurtwegen (1841) is nog steeds bestaand en functioneel. Het pad door het dal van Noorbeek naar 's-Gravenvoeren is echter afgesloten voor het deel langs het kasteel.

c) Voerdal (bovenloops van Sint-Pieters-Voeren tot Sint-Martens-Voeren)

- 1) Het rijdorppatroon van Sint-Pieters-Voeren kan verklaard worden door de relatief late en waarschijnlijk systematische, vanuit de Commanderie doorgevoerde landontginningen. Het landschap is nog gaaf met veel bouwkundig erfgoed:
 - i. Commanderie, boerderijgebouwen en omgeving. Voormalige Commanderie van de Duitse orde
 - ii. Brabant 54, belangrijke gesloten hoeve afhankelijk van de Commanderie, Molenstraat 8, Molen van St. Pieter, afhankelijk van de Commanderie
 - iii. Veld 9, merkwaardig huis van silex
- 2) Het brongebied van de Voer bevindt zich ten zuiden van Sint-Pieters-Voeren. De poel bij de Zwaan is een belangrijk zichtbaar waterverzamel punt. Verderop stroomt het prille begin van de Voer in de zogenaamde Koebach. Vervolgens verdwijnt de Voer ondergronds, gedraineerd door de weilanden rondom de kasteelhoeve van de Commanderie. De vijvers van de Commanderie zijn reeds sinds 1885 een forellenkwekerij. Vanuit deze vijvers vertrekt 'de Voer' als beek. Bouwkundig erfgoed nabij de bron van de Voer:
 - i. Zwaan 70, woning gelegen op plaats Krommejong

- 3) De vallei van de Voer vanaf de bron tot aan de samenvloeiing met de Veurs is opvallend goed bewaard gebleven. Reeds omstreeks 1771-1778 (kaart van Graaf de Ferraris) vinden we in de vallei met name weilanden en hoogstamboomgaarden, omhaagd met Meidoorn. Direct daarachter ontspon zich, vooral op de zuidhelling, het akkergebied, bereikbaar via diverse holle wegen. Dit beeld zien we nog steeds, zij het met meer weilanden op de hellingen. Langs de Voer vinden we knotwilgen
- 4) Berg is een klein gehucht van Sint-Martens-Voeren. In Berg komen vele holle wegen samen, vinden we hagen, houtkanten en hoogstamboomgaarden. Zowel de bermen in de holle wegen als de houtkanten/hagen in Berg zijn aangeduid als belangrijke vindplaatsen voor autochtone bomen en struiken (foto 17). De molenvijver van de tot 1800 functionerende papiermolen bestaat nog als forellenvijver. In Berg komt het volgend bouwkundig erfgoed voor:
 - i. Berg 4, langgestrekte hoeve
 - ii. Berg 5-6, op De Ferriskaart aangeduid als hoeve met losstaande bestanddelen.
 - iii. Berg 7, hoeve met losstaande bestanddelen
 - iv. Berg 9, gerestaureerde hoeve
 - v. Berg 11, deel van een voormalige hoeve
 - vi. Berg 14, langgestrekte hoeve onder zadeldak

d) Veursdal

- 1) De Veurs ontspringt in een bronnengebied rond het gehucht Veurs. In het bronnengebied nabij de spoortunnel vinden we een oude knotmeidoorn met een stamomtrek van twee meter. De Veurs meandert, op een klein deel in de bebouwde kom van Sint-Marten na, geheel vrij. Over de gehele loop is er wateraanvoer vanuit bronnen, veelal onderaan de dhelling met zuidelijke expositie. Deze ontspringen ten dele in bronbossen, ten dele in weilanden en in een enkel geval in een holle weg (Waterwègske, foto 21). In het Waterwègske (ten noorden van de kern van Sint-Martens-Voeren) is de afzetting van kalktuf in de bronnen waarneembaar (foto 20). De Veurs wordt over het grootste deel van haar loop begeleid door bomen, ook in de weilanden. Soms betreft het enkele knobomen, maar meestal smalle stroken beekbos of het aangrenzende bronbos met haar specifieke vegetatie. Op twee plaatsen zijn in onbruik geraakte forellenvijvers te vinden, aan de Krindaal en te Kwinten. Ook het oude molenwater behorende bij de al lang verdwenen molen onder Kwinten is er nog steeds, parallel aan de Veurs waar deze Sint-Martens-Voeren binnenstroomt, net als de site van de molen zelf. Overigens, vanaf de bron van de Veurs tot aan Krindaal loopt de Veurs in de buurt van de spoorlijn en is in dat opzicht niet altijd even goed zichtbaar in het landschap. In Veurs vinden we de spoorwegtunnel, die met zijn 2072 meter de langste tunnel van Vlaanderen is. De tunnel gaat onder het Veursbos door en maakt historisch deel uit van het belangrijk economisch traject Antwerpen-Ruhrgebied, aangelegd tijdens WO I.
- 2) In Veurs Dal, staan de twee oudste (geknotte) Haagbeuken van Voeren. Een kruisboom op een weiderand grenzend aan Vrouwenbos, is wellicht de oudste boom van Voeren, mogelijk 253 jaar (foto 11). Bij Dal 13 vinden we nummer twee, die naar schatting 250 jaar oud is (foto 9).
- 3) De spoorlijn doorsnijdt de Veursvallei van bron tot monding. Ze is weliswaar gelegen op een verhoogde bedding, maar deze is ten dele aan het oog onttrokken door dicht struikgewas. In het dorp Sint-Martens-Voeren is het 18 tot 23 meter hoge en 250 meter lange, beschermde, spoorwegviaduct een duidelijk zichtbaar baken (foto 1, 18). Het viaduct maakt deel uit van de spoorlijn Antwerpen-Tongeren-Visé-Aken en is gebouwd tijdens de Eerste Wereldoorlog. De functionele architectuur heeft neoclassicistische reminiscenties. De spoorbedding verrijkt, met haar afwijkende biotoop, de flora sterk voor wat betreft het in aantal soorten; vele warmte- en droogteminnende planten zouden normaal gezien niet in dit gebied voorkomen. Ook voor bedreigde diersoorten is de begroeiing langs de spoorlijn van belang. Langs de spoorlijn aan de oostkant van de dorpskern liggen de restanten van het voormalige

treinstation van Sint-Martens-Voeren in het talud van de spoorlijn. Tegenwoordig is de spoorlijn enkel in gebruik voor goederenvervoer.

- 4) Buiten de aanleg van de spoorweg is het cultuurlandschap vrij gaaf en stabiel gebleven sinds de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778). Rondom het gehucht Veurs vinden we hoogstamboomgaarden en weilanden, omhaagd met meidoorn. Langs de Veurs vinden we grotere weilanden met hagen en een aantal graften. Langs de weg Veurzerveld-Veurs zien we nog steeds een open akkergebied.
- 5) In de Veursvallei vinden we een opvallend hoge concentratie aan bouwkundig erfgoed:
 - i. Voort 1, z.g. "Hoeve Kruisberg", reeds op De Ferrariskaart in deze vorm aangeduid
 - ii. Veurs z.nr, L-vormige hoeve
 - iii. Veurs z.nr., alleenstaand Breedhuis
 - iv. Veurs 12, kleine, L-vormige hoeve
 - v. Veurs 13, z.g. "Huis Peters", vormde met enkele andere huizen het gehucht Daal
 - xix. Veurs 15, langgestrekte hoeve
 - xx. Veurs 17, langgestrekte, voormalige hoeve
 - xxi. Veurs 18, voormalige hoeve
 - xxii. Veurs 21, langgestrekte hoeve
 - xxiii. Veurs 22, L-vormige hoeve
 - xxiv. Veurs 24, langgestrekte hoeve
 - xxv. Veurs 27, L-vormige hoeve
 - xxvi. Veurs 31, L-vormige hoeve
 - xxvii. Veurs 32, waarschijnlijk voorheen langgestrekte hoeve
 - xxviii. Veurs 37, waarschijnlijk voorheen langgestrekte hoeve
 - xxix. Veurs 38, hoeve met losstaande bestanddelen

3° Deelgebied: De hellingen

a) Het gebied Horstergrub, Kruisgraef, Hoogbos.

- 1) Het gebied is als geheel zeer gevarieerd met hellingbossen, hoogstamboomgaarden, hagen en houtkanten (graften). Het vormt een onregelmatig trappenrelief van ongeveer 350 ha. op de rechteroever van de Voer tot aan de Belgisch-Nederlandse grens. In dit gebied bevindt zich één van de belangrijkste holle wegen complexen van Vlaanderen. Het is grotendeels in gebruik voor kleinschalige landbouw, afgewisseld met graften, taluds, houtkanten en hagen. Dit alles geeft aan dit landschap een zeer hoge esthetische en ecologische waarde. Het terrein klimt vanaf de Voer onregelmatig op tot de plateaus in het noorden tot ca. 170 meter. In het noordelijke deel ligt het Hoogbos. Van daaruit zien we de Horstergrub die noord-zuid georiënteerd tot in het dorp 's-Gravenvoeren gaat. Meest westelijk (ten westen van het Trichterbeeldje) vinden we een klein gebiedje genaamd 'Kruisgraef'.
- 2) Het Hoogbos (foto 7) is een van de belangrijkste hellingbossen van Voeren door zijn ouderdom, oppervlakte en vegetatiestructuur. Bovenaan de steile helling treffen we als bodem een zuur, voedselarm vuursteeneluvium aan, begroeid met Beuken-Eikenbos. Lager op de zeer steile zuidwaarts georiënteerde helling met voedsel- en kalkrijke bodem komt Eiken-Haagbeukenbos voor met een rijke kruidenvegetatie. In een holle weg nabij het Hoogbos vinden we een belangrijke genenbron van autochtone bomen en struiken. In het gebied bevindt zich tevens een concentratie van Middenpaleolithische en Neolithische archeologische vindplaatsen.
- 3) Op de bodemkaart is duidelijk zichtbaar hoe de Horstergrub een brede droge, noord-zuid georiënteerde, vallei heeft gevormd, die het plateau in twee snijdt. Noord-zuid georiënteerd ontvangt deze vallei op de flanken nog een vijftigtal secundaire dellen, zeer handvormig vertakt. Nabij het Hoogbos verspreidt de depressie van de

Horstergrub zich in dellen, waardoor het plateau in alle richtingen versnipperd wordt. Hier en daar onderbreken beboste ravijnen, quasi loodrechte wanden, de kromme bochtige lijnen van de del. Taluds met sterke hellingen zijn bebost met hakhoutsoorten en hagen. Bij regen is de holle weg watervoerend (foto 19).

- 4) De Kruisgraef is morfologisch en esthetisch een gebied met een speciaal karakter. Het betreft een handvormig vertakte, plaatselijk tot 20 meter diepe, droge, smalle, noord-zuid georiënteerde del. Mede ten gevolge van de kalkrijke ondergrond vinden we een soortenrijk Eiken-Haagbeukenbos. Er komen talrijke kleine omhaagde hoogstamweiden voor. Op steile hellingen vinden we graften met een hakhoutbeheer.
- 5) De bodem is hier zeer doorlaatbaar, zodat het grondwater op een vrijwel onbereikbare diepte stagneert. Het omzetten van akkers in (veen)weiden, na de graancrisis (rond 1880), vond hier als laatste plaats in Voeren. Dit kwam omdat in dit gebied van nature geen of weinig bronnen voorkomen (we vinden hier geen ondoorlaatbare lagen Vaalser groenzand in de ondergrond) en het grondwater op grote diepte zit. In de weilanden vinden we vele ingegraven betonnen drinkbakken in een soort van cascadesysteem; het creëren van drinkbakken die door regenwater gevuld kunnen worden was de oplossing voor dit waterprobleem. (foto 6)
- 6) Het (holle)wegen netwerk in dit gebied is vrijwel volledig intact vergeleken met de Atlas der Buurtwegen (1841). In het gebied rondom het Trichterbeeldje bevindt zich een concentratie van Middenpaleolithische en Neolithische archeologische vindplaatsen. Nabij het Trichterbeeldje is ook een belangrijke locatie voor autochtone bomen en struiken gevonden. (foto 8, 5)
- 7) In het gebied vinden we het volgende bouwkundig erfgoed:
 - i. Trichterbeeldje, op een kruispunt van holle wegen.

b) De steile hellingen met zuidelijke expositie van de Noorvallei.

- 1) De hellingen in het natuurgebied van Vitsen (Voerenberg) tot aan Snauwenberg bestaan uit graslanden en uit hellingbos richting Snauwenberg. De graslanden zijn ten dele recentelijk ontbost van jonge naaldhoutaanplant, teneinde het kalkgrasland terug te herstellen. Het hellingbos ten noorden van het kalkgrasland is historisch met een kenmerkende vegetatie en fauna. Er liggen enkele, in onbruik geraakte holle wegen loodrecht op de helling, waaronder een holle weg die zo diep is geërodeerd, dat de functie verviel (versleten holle weg). Parallel eraan ontstond een 'nieuwe' holle weg.
- 2) In het recent ontboste gebied, ten westen van Vitsen, zijn resten gevonden van een Romeinse villa ('Op de Saele', opgegraven in 1857). Hier zijn ook neolithische silexwerktuigen gevonden.
- 3) Vanaf deze hellingen is er een uniek zicht over het Voerdal en in de richting van het Berwijdal.
- 4) De Koetsweg is een van de bekendste Voerense holle wegen. Meteen buiten het dorp leidt de weg langs de Botkoel. De Botkoel was een gemeentelijke groeve voor de winning van Maasgrind. De Pleistocene maasbedding is hier duidelijk zichtbaar. Verder omhoog leidt de Koetsweg tussen de kalkgraslandhelling (ten noordwesten van Vitsen) en het hellingbos (ten noorden van Kinkenberg), langs een andere groeve, waar Gulpens krijt werd gewonnen en fossielen vindbaar zijn. De groeve groeit langzaam dicht. In het bos boven de Gieberg is een speelbos voorzien.

c) De flauwe hellingen met noordelijke expositie van de Noorvallei

- 1) Deze hellingen bestonden tot voor kort grotendeels uit akkers. Sinds het gebied deel uitmaakt van het natuurreservaat Altembroek is een gedeelte omgezet in grasland. De percelen zijn omzoomd met hagen en er staan enkele oude, solitaire bomen rondom een poel gevoed door regenwater.
- 2) De oude Molenweg loopt dwars over de helling van Noorbeek naar de molen aan Meulenberg aan de Voer (bij toponiem Oude steengroeve) in 's-Gravenvoeren. Nabij de grens met Nederland zijn er mooie zichten op het park van kasteel Altenbroek.

d) Helling met zuidelijke expositie van de Voervallei (tussen 's-Gravenvoeren en Sint-Martens-Voeren).

- 1) Dit gebied gelegen op een steile helling langs de Voer tussen Meulenberg (bij toponiem Oude steengroeve) en Sint-Martens-Voeren bestaat grotendeels uit bos. Het oorspronkelijk bos, genaamd 'Bovenhout' op de Ferrariskaart is nog steeds aanwezig. Daarnaast vinden we niet oorspronkelijk hellingbos op Schoppemerheide. In 1771-1778 was dit een uitgestrekt heidegebied. Rondom Schoppemerheide is een bijzondere locatie voor autochtone struiken gevonden. Nabij Ketten, Schoppem en Ottegroeven is een deel van de helling als weiland in gebruik. In potentie zijn dit ook soortenrijke kalkgraslanden door het extensieve gebruik door de jaren heen.
- 2) Her en der dagzoomt de kalk op de hellingen in het bos als gevolg van dagbouwontginningen.
- 3) Aan de noordrand van Sint-Martens-Voeren ligt aan de Komberg een klein bronbosje met hoge floristische waarde.

e) Het graffenlandschap Martelberg is een oud cultuurlandschap met overblijfselen van terrasvormige landbouwontginning. De taluds of graffen tussen de graslanden op de terrassen zijn begroeid met hagen en struwelen (hakhout). Dit is een belangrijke locatie van autochtone bomen en struiken (genenbron). Op de hellingen met zuidelijke expositie van de Martelberg komen secundaire krijtafzettingen voor (wit krijt). Het krijt bevat zeer weinig silex en is zacht en rijk aan carbonaten. Onderaan de Martelberg ontspringt een bron die met een oud vervallen mechanisme werd afgetapt. Het water voedt de visvijvers nabij Pensool, ten noordoosten van Kwinten, en stroomt wat verder in de Veurs.

f) Helling met zuidelijke expositie van de Veursvallei. Dit gebied omvat 'Mosdelle' ten oosten van de Martelberg, het hellingbos Broekbos (genoemd naar de talrijke bronnen onderaan de helling), het gehucht Krindaal, het hellingbos Konenbosch met daaronder weilanden en het Veursbos.

- 1) Op deze helling van de Veursvallei bevinden zich veel dolines (vooral in het Broekbos). Het gebied is begroeid met hellingbos, soms met onderaan de helling kalkrijke graslanden, die vanwege hun steile veelal in gebruik zijn als weiland.
- 2) Het nog steeds intact zijnde historische wegenpatroon reeds zichtbaar op de Ferrariskaarten en Atlas der Buurtwegen. De holle wegen worden voornamelijk gebruikt als wandel- en fietsroutes. Langs de holle wegen vinden we vuursteengroeven, die gebruikt werden om de holle wegen aan te vullen. Een aantal

wegen is wel zichtbaar in het landschap, doch niet meer toegankelijk door afsluiting of gebrek aan onderhoud.

- 3) De historisch permanente graslanden, tussen Veursdal en hellingbos (Veursbos), zijn kalkrijk en floristisch (potentieel) interessant. De hellingbossen en kalkrijke hellingweiden zijn aangekocht door de Vlaamse overheid (ANB). Er is een goed ontwikkelde overgang tussen bos en weide (foto 4). In de weide bevindt zich nog een oude drinkwatervoorziening.
 - 4) Vanaf het plateau (nabij hoeve Eiken), aan de rand van het Broekbos, is er een mooi zicht over de beschermde Martelberg. Het Broekbos, een historisch bos, is een belangrijke genenbron voor autochtone bomen en struiken.
 - 5) Ten noordoosten van Kwinten, Pensool, bevinden zich drie, aaneengesloten, visvijvers.
 - 6) Aan Krindaal vinden we een oude mergelgroeve, vroeger in gebruik voor bekalking. Krindaal is bovenaan een droogdal dat in het Veursdal uitmondt. Het grondwater komt via bronnen en een oud buizenstelsel terug aan de oppervlakte. Het water van de 'Krindaalbron' wordt opgevangen in een betonnen vergaarbak langs de weg. Langs de weg voedt het buizenstelsel ook een oude veedrinkbak (behorende bij het voormalige café annex bakkerij), die inmiddels bijna geheel met grond overspoeld is.
 - 7) Het gehucht Krindaal is gevestigd op een Pleistocene puinkegel, vroeger een geëerde vestigingsplaats (foto 23). We vinden er bouwkundig erfgoed:
 - i. Krindaal 5, Hoeve met losstaande bestanddelen
- g) Helling met noordelijke expositie Veursvallei,
Helling met zuidelijke expositie Voervallei (tussen Sint-Pieters-Voeren en Magis).
1. Het Vrouwenbos en St. Gillisbos zijn historische (helling)bossen op de helling met zuidelijke expositie van de Voervallei en de kam richting Veursvallei. Hier bevinden zich belangrijke genenbronnen voor autochtone bomen en struiken. Onder aan de hellingen in de Voervallei vinden we veelal weilanden.
 2. Op de wat flauwere helling met noordelijke expositie van de Veursvallei en in de del hogerop naar Moignebois toe zijn naast weilanden ook akkers en laagstamboomgaarden te vinden.
 3. De historische wegenstructuur is nog steeds stabiel en grotendeels zichtbaar. De holle wegen worden voornamelijk gebruikt als wandel- en fietsroutes. Langs de wegen vinden we groeves en dolines. Oude knothaagbeuken geven belangrijke grenzen aan.
 4. Vanaf de helling tussen Hoeve Kruisberg en Sint-Pieters-Voeren is er een mooi zicht over de Voervallei tot in het Maasdal en tot op het aan de andere zijde gelegen plateau (foto 10).
- h) Hellingen Berg – Alshoeve - Rullen. Dit gebied bestaat voor een deel uit weidepercelen, verder uit historisch bos
- 1) De historische wegenstructuur, reeds zichtbaar op de Ferrariskaarten en de Atlas der Buurtwegen, is nog steeds intact en functioneel. De holle wegen worden voornamelijk

gebruikt als wandel- en fietsroutes en landbouwverkeer (foto 16, 17, 18). Langs de holle wegen bevinden zich oude bomen en struiken die erkend worden als autochtone genenbronnen.

- 2) Op de hellende weiden en akkers komen veel graften voor, die ten dele begroeid zijn. In de hagen en houtkanten rondom Berg zijn autochtone bomen en struiken van belang gevonden.

4° Deelgebied: De plateaus

- a) Het plateau, ten westen en ten noorden van het Hoogbos en ten noorden van de Kruisgraef grenst aan Nederland. Het gebied is een open akkergebied, dat werd en wordt geëxploiteerd vanuit Nederland. De ontginning geschiedde vanuit een hoeve in het Nederlandse Libeek in tegenstelling tot de andere plateaus die vanuit Voerense hoeves (Snauwenberg, Lohoeve, Stroevenbos) werden ontgonnen. Gemotoriseerd is het gebied enkel bereikbaar vanuit Nederland nabij het "Wit Paard".
- b) Op de grens met Nederland vinden we een vrij smal plateau, ingericht als akkerbouwgebied, behorend bij Hoeve Snauwenberg, van waaruit de ontginning heeft plaatsgevonden. Bij de hoeve bevinden zich twee grote poelen.
 - i. Hoeve Snauwenberg is een bouwkundig erfgoed, vermeld op de Ferrariskaart als "Maison de Plaisance Snauwenberg".
- c) Het Natuurgebied Schoppemerheide-Kattenrot is onderdeel van het natuurreservaat Altembroek.
 - 1) Op het plateau vinden we enkele (natuurlijke) poelen, die deels gebruikt worden als veedrinkpoel.
 - 2) Het plateau was omstreeks 1770 een open cultuurlandschap. Schoppemerheide en Kattenrot kenden vroeger een extensieve begrazing. Op Schoppemerheide zijn nog enkele heideplanten te vinden. De verlaten akkers en ook weilanden zijn in de afgelopen jaren tot jong Berkenbos geëvolueerd. (foto 2).
 - 3) Het Bovenhoutse bos, zo genoemd op de Ferrariskaart, is (ten dele) een historisch plateaubos. We vinden hier nog een belangrijke genenbron voor autochtone bomen en struiken.
 - 4) Op een oude 11de of 12de eeuwse ontginning duidt de plaatsnaam "Kattenrot". Vanuit hoeve Kattenrot is er een zicht over de Voervallei, met de spoorbrug als baken. Het strekt zich uit tot de andere zijde van het Voerdal, kasteel Magis. Er is het volgende bouwkundig erfgoed:
 - i. Kattenrot 357, z.g. hoeve "Kattenrot".
 - ii. Schoppemerheide z.nr., voormalige, gesloten hoeve.
 - iii. Schoppemerheide 355, gerestaureerd Breedhuis van dubbelhuistype
- d) Het gebied Ulvend-De Plank-Konenbosch.
 Dit gebied is op de Ferrariskaart ingetekend als landbouwgebied met rondom de gehuchten Ulvend, Planck en Konenbosch weilanden met hoogstambomen en hagen ter afscheiding. Ook nu nog vinden we de structuur van hagen en houtkanten terug in dit cultuurlandschap (foto 13). De hagen en houtkanten rondom Ulvend zijn aangeduid als belangrijke locatie voor autochtone bomen en struiken. Het plateau geeft een zicht over Sint-Martens-Voeren (vooral de spoorbrug en de Martelberg is goed te zien) en het aangrenzende plateau van Margraten. Bij helder weer kijkt men over de Maas heen en zijn de koeltorens bij Genk en de mijnterrils nabij Eisdien waarneembaar. Er is een hoge concentratie aan bouwkundig erfgoed:
 - i. Eiken, z.nr., voormalige hoeve.
 - ii. Eiken 11, z.g. "Hoeve de Eiken". Belangrijke, voorheen gesloten, hoeve
 - iii. Konenbos 35, T-vormige hoeve, kern van oud gehucht Konenbosch

- iv. De Plank 2, voormalige langgestrekte hoeve
 - v. De Plank z. nr., voormalige dwarsschuur
 - vi. De Plank z. nr., klein alleenstaand gebouw, achteruitgelegen t.o.v. de straat
 - vii. De Plank 6, z.g., hoeve Wiertz, gesloten hoeve met kern
 - viii. De Plank 7a, voormalige stal, omgebouwd tot woonhuis
 - ix. De Plank 32-33, z.g. hoeve "De Vaarn"
 - x. Houten kruis met gietijzeren Christusbeeld, tegenover weg naar Teuven. Op de Ferrariskaart vermeld als "den Lindenboom"
- e) Plateaubossen Veursbos-Rode Bos-Vrouwenbos en het Landbouwgebied rond Kys-Strouvenbosch.
- 1) Vrouwenbos en Stroevenbos zijn belangrijke genenbronnen voor autochtone bomen en struiken. Langs (perceels)grenzen en oude buurtwegen vinden we (knot- en hakhout) Haagbeuk, Beuk, Es. In het Stroevenbos is zelfs nog een Wilde appel te vinden.
 - 2) Bij hoeve Stroevenbos en hoeve Kys bevinden zich poelen omgeven met knotbomen.
 - 3) Vrijwel alle bebouwing is bouwkundig erfgoed:
 - i. Hagelstein 44-45, z.g. "Hoeve Stroevenbos".
 - ii. Kies 46, langgestrekte Hoeve
 - iii. Kies 47, gerestaureerde hoeve
 - iv. Kies 49, hoeve Vrouwenbos, U-vormige hoeve met losstaande bestanddelen
 - v. Magis 75, kasteel Magis

7. De waarden die tot de aanduiding aanleiding gegeven hebben

Natuurwetenschappelijke waarde

Het gebied heeft een groot geomorfologisch en geologisch belang:

- De ondergrond van deze ankerplaats bestaat praktisch volledig uit krijtgesteente, door de zee in subhorizontale lagen afgezet tijdens Mesozoïcum of Secundair tijdperk (ongeveer 248-65 miljoen jaar geleden). Het is een zachtkorrelig gesteente waarin fossiele resten voorkomen. Belemnieten, zee-egels, koralen en schelpen worden frequent blootgelegd. Er komen landschapsvormen voor die typisch zijn voor waterdoorlatende gesteenten (krijt en grind) zoals droge dalen, dolines, holle wegen en watervoerende holle wegen of grubben.
- Onderaan in het krijtmassief komen groene glauconietrijke zanden voor, doorspekt met voor het grondwater ondoorlaatbare kleilagen, het zogenaamde Vaalser groenzand. Deze afzettingen vinden we enkel langs de bovenloop van de Noorbeek, in de Veursvallei en onder aan de taluds van enkele holle wegen die deze dalen met de plateaus verbinden. Het op de kleilagen stagnerende grondwater bereikt er de oppervlakte onder de vorm van talrijke bronnen. Wanneer het kalkrijke bronwater in contact komt met de lucht zien we in bepaalde omstandigheden het zogenaamde kalktuf of bronsteen (foto 20).
- Het dagzomen van Primair gesteenten (harde kalksteen uit het Onder Carboon) in de oever van de Veurs. Naast de Berwijn te Moelingen is dit één van de weinige locaties in Vlaanderen waar primaire gesteenten dagzomen.
- Bovenaan in de ondergrond van heuveltoppen bevindt zich residueel silexgrind en Maasgrind in dikke pakketten.
- Het voorkomen van alkalische veenlagen in de vallei van de Veurs, een zeer zeldzaam verschijnsel dat de basis vormt voor specifieke, zeldzame vegetaties;

- De aanwezigheid van een fossiele Maasbedding.

Voormalige groeven kunnen een ontsluiting geven op de ondergrond. Het zijn bijgevolg ideale locaties voor de studie van de geologische opbouw van het landschap en van de paleontologie.

De geomorfologische verscheidenheid en de zuidelijk georiënteerde hellingen zijn een verklaring voor de zeer grote floristische en faunistische waarden van het gebied. De Voerense vegetatie is uitgesproken soortenrijk en ten dele uniek voor Vlaanderen. Naast de Atlantische soorten zijn er relatief veel Midden-Europese soorten te vinden, die overleven bij meer vorstdagen en een later beginnen van het voorjaar ten opzichte van het Maasdal en het westelijker gelegen Vlaanderen. Ook soorten die normaal gesproken heel wat zuidelijker voorkomen, handhaven zich op de warme hellingen met zuidelijke expositie.

Het grote verval van de Voerense beken en de steile erosiehellingen door de relatief grote en snelle tectonische opheffing van deze gebieden. De naburige Hoge Venen stegen tot bijna 700 meter sinds het begin van het Tertiair, terwijl de Maas – hun erosiebasis – steeds relatief laag gelegen bleef.

Historische waarde

Deze ankerplaats is een op archeologisch vlak rijke streek. De CAI databank meldt maar liefst 44 archeologische vindplaatsen uit verschillende perioden (Paleolithicum, Neolithicum, Steentijd, Bronstijd, Romeinse tijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd). De oudste bewoningssporen dateren uit het Neolithicum, met vindplaatsen onder meer in het Hoogbos en Rullen. Het betreft silexontginningen en werkplaatsen.

Tijdens de Romeinse periode wordt het landschap bewoond en in cultuur gebracht. Vóór de 14de eeuw bestond in de streek een autarkisch landbouwsysteem, waarin het accent lag op graanteelt. Na de graancrisis (1880) is de veeteelteconomie op gang gekomen, welke nog steeds in de streek belangrijk is.

Wat betreft het bouwkundig patrimonium maakt het landschap deel uit van het Maasland, een historische en culturele entiteit die zich door de eeuwen heen wist te profileren. Talrijke relictten van ontginning van de streek vanuit dorpen en grote boerderijen zijn aanwezig. Het historische verband tussen de hoevebouw, het bodemgebruik (akker of weide) en de ondergrond (aanwezigheid van water en silex) is duidelijk zichtbaar.

Van belang zijn de aanwezigheid van de talrijke historische kastelen (Altenbroek, Ottegraven, Commanderie, Magis) en een klooster (Klooster en pensioonaat der Ursulinen). Vanuit de historische boerderijen (Snauwenberg, Kattenrot, Op de Eiken, Stroevenbos, Vrouwenboshoeve, Brabant) werd de omgeving ontgonnen. Ook het voorkomen van historisch stabiele bossen (Vrouwenbos, Veursbos, St. Gillisbos, Broekbos) is van groot belang vanuit historisch oogpunt. Alle elementen zijn nog steeds aanwezig en functioneel in het Voerense landschap.

Ook het historische wegennetwerk is vrijwel nog geheel intact en zichtbaar in het landschap. De vergelijking is gemaakt op basis van kaart opgemaakt door Graaf de Ferraris (1771-1778) en de Atlas der buurtwegen. Het holle wegenpatrimonium is uniek. Voeren heeft de hoogste dichtheid aan holle wegen in Vlaanderen en de gehele Euregio. Slechts enkele holle wegen zijn verhard. De overige holle wegen en veldwegen, bieden een zicht op de ontsluiting van het landschap door de eeuwen heen.

Wegens het uitblijven van een ruilverkaveling is ook de historische percelering en cultuurzonatie duidelijk zichtbaar in het landschap en landgebruik. Op belangrijke perceelsgrenzen staan vaak knotbomen (veelal Haagbeuk), die zeer oud zijn. Ook de, vaak oude, hagenstructuur bij de diverse percelen is nog goed zichtbaar. Er zijn zeer veel wegwakruisen- en kapellen op belangrijke historische punten.

Esthetische waarde

De grote verscheidenheid in het gradiëntrijke landschap met zijn oude Maasterrassen, uitgestrekte leemplateaus en weidegebieden, asymmetrische dalen, poelen, brongebieden, graften, houtkanten, holle wegen, grubben, hoogstamboomgaarden, plateau, helling- en bronbossen en vista's heeft een hoge belevingswaarde. Kenmerkend is de gaaf bewaarde, uitsluitend agrarische, uitbouw van het gebied en de harmonieuze verwevenheid van het landschap met het gebouwde patrimonium.

Sociaal-culturele waarde

De Voerstreek is het centrum van het ontwikkelingsperspectief Drielandenpark, een samenwerkingsverband van de Nederlandse provincie Limburg, de Belgische provincies Luik en Limburg, de gewesten Vlaanderen en Wallonië, de Duitstalige gemeenschap in België en de Stadt und Landkreis Aachen. Dit samenwerkingsverband biedt een hoopvol perspectief op een verdere uitbouw van de erfgoedwaarden van de streek over taal, gewest- en landsgrenzen heen. Het historische netwerk van oude veldwegen en holle wegen dient als (wandel)verbindingswegen tussen de verschillende gehuchten en nederzettingen. De wegen worden gebruikt door zowel lokale inwoners als toeristen.

Ruimtelijk-structurende waarde

De Voer, Noorbeek en Veurs zijn de belangrijke waterlopen met duidelijk structurende waarden in Voeren. Zij liggen aan de basis van de valleivorming. De meeste dalen in Voeren zijn asymmetrisch: de zuidelijk geëxposeerde hellingen zijn over het algemeen steil en bebost, terwijl de hellingen met noordelijke expositie zachter en vlakker zijn (zie bijlage 2; foto 12).

Langs de waterlopen zijn de meeste dorpen, gehuchten en kastelen gelegen. Rondom de dorpen vinden we de grootste concentraties hoogstamweiden, omgeven met hagen.

De Voerstreek is duidelijk een landbouwstreek. Landbouwtgunningen vonden veelal plaats vanaf de plateaus. Op de zachtere hellingen en plateaus vinden we vooral landbouwgronden en een enkel plateaubos. Op de steilere hellingen vinden we vooral bos en grasland. In de dalen vinden we nog steeds weilanden met hoogstamboomgaarden.

Het duidelijke patroon van asymmetrische valleien, enkele kerkdorpen aan de beken, de cultuurzonatie met landbouwgronden op plateaus en dalen en hellingbossen is nog steeds zeer duidelijk zichtbaar in het hedendaagse landschap.

8. aanpassingen tov de oorspronkelijke fiche van de ankerplaats omwille van nieuwe inzichten

De volgende gebieden werden opgenomen in de ankerplaats:

1° Zevensprong 'Ouw Ling'

Deze zevensprong is op slechts enkele honderden meters van de zevensprong 'Annakapel' gelegen. Over het ontstaan en de betekenis van de zevensprong is nauwelijks iets bekend, maar een belangrijke cultuurhistorische waarde is zeer waarschijnlijk. Dit historische kruispunt van wegen, weergegeven op zowel op de kaart van Graaf de Ferraris als op de Atlas der Buurtwegen, wordt nu in haar geheel opgenomen. Tevens is hier een relict van een gevlochten haag aanwezig. (foto 14, 15)

2° Holle wegen ten zuidwesten van het gehucht Berg (Sint-Martens-Voeren)

Dit gebied was omstreeks 1777 al in landbouwgebruik. Het hele gebied ten zuiden van het dorp richting Mariahof, richting Weesterheide (De Heide) en richting Alsbos omvat een grote concentratie aan holle wegen omzoomd met houtkanten, relatief kleine akkers, weilanden omzoomd met hagen en enkele hoogstamboomgaarden. Her en der staan solitaire bomen. Landschappelijk sluit het aan bij de andere, oorspronkelijke landbouwgebieden die op de hellingen met zuidelijke expositie worden gevonden. Het holle wegencomplex is nog gaaf vergeleken met de kaart van Graaf de Ferraris. Het weggennetwerk is functioneel als verbinding voor landbouw- en wandelverkeer. Het gebied is een belangrijke genenbron voor autochtone bomen en struiken. De ecologische waarde van de holle wegen is groot en dus is de ankerplaats uitgebreid met een deel van dit gebied (foto 16, 17, 18). Er is een concentratie aan bouwkundig erfgoed te vinden:

- i. Berg 4, langgestrekte hoeve
- ii. Berg 5-6, op De Ferrariskaart aangeduid als hoeve met losstaande bestanddelen.
- iii. Berg 7, hoeve met losstaande bestanddelen
- iv. Berg 9, gerestaureerde hoeve
- v. Berg 11, deel van een voormalige hoeve
- vi. Berg 14, langgestrekte hoeve onder zadeldak

3° Helling met zuidelijke expositie, Commanderie en Alsbos.

Dit gebied was omstreeks 1771-1778 grotendeels bosgebied. Daarna werd het geleidelijk ontgonnen op de in de streek gebruikelijke wijze voor de hellingen met zuidelijke expositie. Ten zuiden van de Commanderie ontstond een gebied met holle wegen, relatief kleine akkers, weilanden met hagen en enkele hoogstamboomgaarden (foto 24). Op perceelscheidingen en kruispunten staan solitaire bomen. Gezien het reeds lange en bestendige landbouwgebruik sluit het goed aan bij de andere, oorspronkelijke landbouwgebieden die op de hellingen met zuidelijke expositie worden gevonden. Op de steile hellingen langs de holle weg naar de Als en tussen Rullen en het dorp is oud hellingbos aanwezig. Iets van de dynamiek van dit landschap (die gewoonweg traag verloopt), is terug te vinden in de aanplant van het jonge Alsbos in de jaren tachtig van de vorige eeuw. De ontgonnen akkers zijn weer ten dele opnieuw in bos omgezet, zoals dat eveneens gebeurt op Schoppemerheide-Kattenrot.

5° Landbouwgebied tussen Ulvend, Eiken en De Plank, Sint-Martens-Voeren.

Dit gebied was omstreeks 1771-1778 (kaart van Graaf de Ferraris) al in landbouwgebruik. Momenteel is dit nog een gebied met relatief kleine akkers, weilanden, hooilanden en wat laagstamboomgaarden. Er komen solitaire bomen, hagen, bomenrijen, enkele hoogstamboomgaarden en poelen voor. Landschappelijk sluit het aan bij de andere, oorspronkelijke landbouwgebieden die wij op de plateaus vinden. (foto 13).

Er is vrij veel bouwkundig erfgoed te vinden:

- i. De Plank 2, voormalige langgestrekte hoeve
- ii. De Plank z. nr., voormalige dwarsschuur
- iii. De Plank z. nr., klein alleenstaand gebouw, achteruitgelegen t.o.v. de straat
- iv. De Plank 6, z.g. hoeve Wiertz, gesloten hoeve met kern
- v. De Plank 7a, voormalige stal, omgebouwd tot woonhuis
- vi. De Plank 32-33, z.g. hoeve "De Vaarn"
- vii. Houten kruis met gietijzeren Christusbeeld, tegenover weg naar Teuven. Op de Ferrariskaart vermeld als "den Lindenboom"

9. Toekomstige ruimtelijke vertaling en visie op de ankerplaats

1° Deelgebied: De grootste woonkernen en hun directe omgeving

a) 's-Gravenvoeren.

- 1) Behoud van het typische nederzettingspatroon, bescherming en beheer van het bouwkundig erfgoed;
- 2) De zevensprong met beschermde kapel en haagbeuk als één functioneel geheel bawaren.
- 3) Inrichting van zevensprong Ouw Ling volgens oude documenten met Lindenvormen. Beheer van gevlochten haagrelict. Het draagvlak voor de site verhogen via informatieverstrekking, activiteiten...enz..
- 4) Behoud van de molens als bouwkundig erfgoed. Behoud mogelijkheden tot exploitatie van de molens.

b) Sint-Martens-Voeren.

- 1) Behoud van het typische nederzettingspatroon, bescherming en beheer van het bouwkundig erfgoed met bijzondere aandacht voor het gebruik van silex .

c) Sint-Pieters-Voeren.

- 1) Behoud van het typische nederzettingspatroon, bescherming en beheer van het bouwkundig erfgoed met bijzondere aandacht voor het gebruik van silex .

2° Deelgebied: De beekdalen

a) Voerdal (benedenloops van Sint-Martens-Voeren)

- 1) Behoud van het open agrarisch landschap rekening houdend met de dynamiek van landschap, cultuur en leefbaarheid. Het historisch wegenpatroon functioneel houden in het hedendaags gebruik van de ruimte. Bestendigen van de vrije meandering van de Voer en van de begeleidende knotbomen. Behoud van open zichten op de Moelingerberg.
- 2) De structuur (droogstaande bedding) van de Meulenbeek in het landschap zichtbaar houden als gradiënt. Onderhoud en gebruik wad stimuleren door bvb. inschakelen in het recreatieve en agrarische wegennet. Eventueel openstelling groeve voor excursies en inschakelen in het landschapsonderhoud en beheer ter voorkoming van dichtgroeien.
- 3) Herstel en beheer van hoogstamweiden, onderhoud van kleine landschapselementen. Het wad door de Voer inschakelen in het recreatieve en agrarische wegennet. Behoud Steenboskapel en toelichting archeologische site.
- 4) Ondersteuning van plaatselijke landbouwers bij het beheer van het bocagelandschap.
- 5) Het kasteel en het cultuurlandschap rondom het kasteel als één geheel vrijwaren via aangepast beheer. Stimuleren herstel hoogstamweiden en onderbegrazing door vee. Behoud en herstel knotbomen langs Voer.
- 6) Behoud van het typische nederzettingpatroon, bescherming en beheer van het bouwkundig erfgoed

b) Noordal

- 1) Het kasteel en het cultuurlandschap rondom het kasteel als één geheel vrijwaren via aangepast beheer. Doorzichten op en in het kasteelpark en omgeving vrijwaren. Bescherming en beheer van het bouwkundig erfgoed.
- 2) Kenmerken van de Noorbeek vrijwaren. Open weidelandschap vrijwaren door begrazing of andere beheersmaatregelen.
- 3) Oude buurtweg, verbindingsweg Noorbeek-Voeren, openstellen voor recreatief gebruik (stille recreatie). Het historisch wegenpatroon functioneel houden in het hedendaags gebruik van de ruimte.

c) Voerdal bovenloops

- 1) Behoud van het typische nederzettingpatroon, bescherming en beheer van het bouwkundig erfgoed.
- 2) Waterbeheer Voer vanaf bronnengebied inclusief poel, vijvers, historische waterbouwkundige constructies. Eventueel herstel en openstelling wandelpad Koebach als 'bron van de Voer'.
- 3) Agrarisch gebruik van het landschap bestendigen om authenticiteit te behouden. Stimuleren ecologisch perceelrandenbeheer langs de Voer om vermeting en inspoeling gewasbeschermingsmiddelen te verminderen of te voorkomen. Stimuleren en ondersteunen beheer van kleine landschapselementen zoals hagen, houtkanten, hoogstambomen en knotbomen. Mogelijkheden scheppen om snoeiafval te kunnen verwijderen (door verhakseld snoeihout in de bermen te laten liggen neemt de biodiversiteit af door vermeting). Periodiek hakhoutbeheer bermen holle wegen.

- 4) Herstel en functioneel behoud holle wegen complex Berg. Afstemming onderhoud en gebruik van holle wegen. Bescherming gebied als belangrijke locatie voor autochtone bomen en struiken. Behoud bouwkundig erfgoed met aandacht voor leefbaarheid.

d) Veursdal

- 1) Vrijwaren brongebieden van de Veurs en voormalige forellenvijvers van vermessing. Beheer vijvers . Behoud begroeiing en landgebruik langs de Veurs. Het waterwegske onverhard behouden en beheren in functie van de bronnen met kalktuf.
- 2) Behoud en onderhoud oude knothaagbeuken.
- 3) Begroeiing langs spoorlijn beheren. Spoorwegviaduct in stand houden.
- 4) Agrarisch gebruik van het landschap bestendigen om authenticiteit te behouden. Stimuleren ecologisch perceelrandenbeheer langs de Veurs om vermessing en inspoeling gewasbeschermingsmiddelen te verminderen of te voorkomen. Stimuleren en ondersteunen beheer van kleine landschapselementen zoals hagen, houtkanten, hoogstambomen en knobomen. Mogelijkheden scheppen om snoeiafval te kunnen verwijderen (door verhakfeld snoeihout in de bermen te laten liggen neemt de biodiversiteit af door vermessing).
- 5) Bescherming en beheer van het bouwkundig erfgoed met aandacht voor leefbaarheid.

3° Deelgebied: Hellingen

- a) Kleinschalig agrarisch gebruik van het landschap in het gebied Horstergrub, Kruisgraef en Hoogbos aanmoedigen.
 - 1) Samenwerking, bij voorkeur met lokale landbouwers, om authenticiteit te behouden. Stimuleren en ondersteunen beheer van kleine landschapselementen zoals hagen, houtkanten, hoogstambomen. Hakhoutbeheer van holle wegen op basis van gedegen ecologische planning Mogelijkheden scheppen om snoeiafval te kunnen verwijderen (door verhakfeld snoeihout in de bermen te laten liggen neemt de biodiversiteit af door vermessing).
 - 2) Beheer van het Hoogbos als hellingbos met al de hieraan verbonden specifieke kenmerken zoals beschreven in het beschermingsbesluit als landschap. .
 - ..
 - 3) De specifieke topografie van de Horstergrub en omgeving vrijwaren. Bestendigen van de functie als watervoerende onverharde holle weg, op een veilige manier.
 - 4) De specificiteit van de Kruisgraef door een aangepast beheer dat rekening houdt met alle landschappelijke waarden zoals beschreven in het beschermingsbesluit als landschap bewaren
 - 5) Herstel van betonnen drinkbakken in overleg met eigenaars en gebruikers van de percelen.

- 6) Regelmatig onderhoud en gebruik van de onverharde wegen stimuleren om het historisch holle wegen complex te behouden. Bescherming locatie als genenbron van autochtone bomen en struiken.
 - 7) Bescherming en beheer van bouwkundig erfgoed met aandacht voor de leefbaarheid.
- b) Steile helling met zuidelijke expositie van de Noorvallei
- 1) Kalkrijke graslandhellingen en historisch bos op een passende wijze in stand houden. .
 - 2) Eventueel openstellen voor excursies als archeologische site. Inrichten van de site op een gepaste wijze in overleg met archeologen.
 - 3) Zichten vrijwaren door behoud van de kalkrijke graslandhelling (dus geen verbossing).
 - 4) Openstelling Botkoel en andere groeves als geologische site. Beheer van de sites. Open houden van zichten. Beheer van holle weg.
- c) De zachte noordelijk geëxposeerde helling van de Noorvallei
- 1) Mogelijkheden cultuurhistorisch beheer van het natuurgebied onderzoeken. Afstemming met Nederlandse zijde (Natuurmonumenten) bevorderen.
 - 2) Gebruik en onderhoud van de Oude Molenweg stimuleren. Zichten op parkomgeving behouden en de perspectieven in het park via een aangepast beheer.
- d) Helling met zuidelijke expositie van de Voervallei
- 1) Herstel en behoud van het historisch bos- en heidegebied door beheer met aandacht voor cultuurhistorie. Bescherming locatie "Bovenhout" als genenbron voor autochtone bomen en struiken. Stimulering extensief gebruik kalkrijke graslanden.
 - 2) Kalkrijke graslanden beheren met aandacht voor cultuurhistorie. Dit betekend : het zichtbaar houden van de dagbouwontginningen..
 - 3) Specifiek beheer van bronbosje Komberg dient uitgewerkt te worden.
- e) Beheer en onderhoud van de grafen. Periodiek hakhout en maaibeheer. Bescherming als locatie van autochtone bomen en struiken. Behoud en beheer van de visvijvers nabij Pensool met aftapmechanisme.
- f) Overgang bos/weide met mantel- en zoomvegetatie volwaardig laten ontwikkelen op de hellingen. Behoud kalkgraslanden, onderhoud en behoud holle wegen
- 1) Dolines in het landschap gedogen, beveiligen en beheren.
 - 2) Herstellen, functioneel maken en onderhouden van buurtwegen en holle wegen in het historisch wegennetwerk.

- 3) Historisch permanente kalkrijke hellinggraslanden aldus beheren. Behoud bosrandzoom. Afstemming met ANB betreffende inrichting oud cultuurlandschap. Herstel voormalige watervoorziening in weide.
 - 4) Openheid landschap bestendigen om (historisch) zicht te bewaren. Beheer Broekbos als historisch bos en genenbron voor autochtone bomen en struiken.
 - 5) Herstel en beheer van de drie vijvers in cascade aan de Pensool.
 - 6) Herstel en behoud brongebied, constructies voor waterafvoer en verzamelbak langs weg. Herstel, beheer en - indien haalbaar - openstelling mergelgroeve als geologische site.
 - 7) Behoud bouwkundig erfgoed met aandacht voor leefbaarheid. De typische topografie van de puinkegel zichtbaar houden.
- g) Behoud open cultuurlandschap tussen Veursdal en hellingbos
- 1) Beheer van de bossen als historische bossen, tevens belangrijke genenbronnen voor autochtone bomen en struiken. Bescherming en onderhoud Kruisboom.
 - 2) In stand houden van het open karakter van het agrarische landschap
 - 3) Regelmatig onderhoud en gebruik van de wegen stimuleren om historische holle wegencomplex te behouden. Beheer van aanwezige groeven, dolinen en kenmerkende bomen.
 - 4) Behoud van dit zicht door aangepast beheer.
- h) Behoud van cultuurhistorisch gebruik van het landbouwlandschap op de hellingen te Berg.
- 1) Regelmatig onderhoud en gebruik van de wegen stimuleren om historisch holle wegencomplex te behouden. Beheer eeuwenoude en dus historische begroeiing langs de wegen als genenbron van autochtone bomen en struiken.
 - 2) Herstel en beheer van graften (rekening houden met autochtone bomen en struiken). Bescherming historische bomen en struiken, tevens autochtone genenbronnen.

4° Deelgebied: De plateaus

- a) Bestendigen open landbouwlandschap. Stimuleren perceelrandenbeheer om vermeting en inspoeling gewasbeschermingsmiddelen te voorkomen.
- b) Bestendigen open landbouwlandschap. Stimuleren perceelrandenbeheer om vermeting en inspoeling gewasbeschermingsmiddelen te voorkomen. Beheer van het bouwkundig erfgoed.
- c) Aanmoedigen van cultuurhistorisch beheer om open cultuurlandschap in combinatie met historisch bos, kleine landschapselementen en zichten te behouden.
 - 1) Open houden van de poelen.

- 2) Herstel heidegebied en het cultuurhistorisch beheer van een open cultuurlandschap stimuleren.
 - 3) Beheer van dit gedeeltelijk historisch bos met aandacht voor autochtone genenbronnen.
 - 4) Behoud bouwkundig erfgoed en het zicht vanaf Hoeve Kattenrot.
- d) Behoud open landbouwlandschap. Stimuleren en ondersteunen beheer van kleine historische landschapselementen zoals hagen, houtkanten, hoogstambomen en knotbomen. Beheer van oude hagen en houtkanten als belangrijke locatie voor autochtone bomen en struiken. Behoud van de zichten en behoud van het bouwkundig erfgoed.
- e) Behoud site als belangrijke ontginning.
- 1) Specifiek beheer voor de historische bossen in afwisseling met agrarisch cultuurlandschap. Bescherming van de bossen als belangrijke locatie voor autochtone bomen en struiken.
 - 2) Beheer poelen met knotbomen.
 - 3) Behoud bouwkundig erfgoed en historische verbindingswegen.

10. Kansen, knelpunten en aandachtspunten

Generieke kansen, knelpunten en aandachtspunten

Dynamiek in het landgebruik door de eeuwen heen

Het cultuurlandschap van deze ankerplaats is het resultaat van de wisselwerking tussen natuurlijke en maatschappelijke processen. Het huidige bodemgebruik is in grote lijnen opvallend gelijk gebleven sedert de tweede helft van de 18de eeuw. Dit blijkt uit de bestudering van de kaarten van Graaf de Ferraris (1771-1778). Praktisch uitsluitend ten gevolge van een aantal sociale en technische ontwikkelingen traden veranderingen op in de methoden en technieken van landgebruik.

Het is de kunst de dynamiek in landgebruik toe te laten en daarbij de biodiversiteit, culturele - en esthetische waarden van dit unieke landschap te behouden. Landbouwkundig gebruik blijkt op de lange termijn zeer belangrijk voor het behoud van het hiervoor beschreven landschap. In samenwerking met de lokale landbouwers kan gezocht worden naar een kleinschalig (cultuurhistorisch) gebruik dat toch leefbaar is. Zo niet dan treedt een zekere verbossing (zie bijvoorbeeld voormalig open heidegebied en akkers Schoppemerheide-Kattenrot) en in een aantal situaties vertuining op.

Dat betekent dat er oplossingen gezocht dienen te worden voor een aantal algemene knelpunten:

- De zorg voor de kleine landschapselementen. Voor het beheer van de vele, vaak zeer oude, knotbomen en knothagen is momenteel geen enkele ondersteuning, financieel noch praktisch, voorzien (foto 9, 11).
- In de ankerplaats vinden we de grootste dichtheid aan holle wegen van Vlaanderen. Het historische weggennetwerk is functioneel. Een groot deel van de wegen wordt nog steeds gebruikt voor landbouwkundige of recreatieve doeleinden. Echter een deel van de wegen wordt niet of slecht onderhouden. Een samenwerking met lokale landbouwers en sociaal economie bedrijven is mogelijk om een duurzaam beheer uit te werken. De financiële middelen om dit te doen ontbreken momenteel. Verder is het noodzakelijk oplossingen te vinden voor een aantal situaties waar de holle wegen, die toegangswegen zijn tot enkele percelen, te smal zijn voor de steeds groter wordende landbouwmachines. Onderhoud van de wegbedding vergt het gebruik ervan. Afsluiten voor ongemotoriseerd en landbouwverkeer is niet aangewezen, gebruik dient in sommige gevallen zelfs aangemoedigd te worden.
- Het is belangrijk opportuniteiten te scheppen in samenwerking met de lokale economie. Samenwerking met lokale landbouwers voor het beheer van het cultuurlandschap leidt uiteindelijk tot een duurzaam behoud van dat landschap. Enerzijds omdat landbouwkundig gebruik van oudsher het cultuurlandschap heeft bepaald. Anderzijds omdat lokaal draagvlak essentieel is voor de waardering en daarmee het behoud van dit cultuurlandschap. Dit betekent het aanbieden van financiële en technische ondersteuning.
- Met het afnemen van agrarische activiteit neemt het risico van vertuining toe. Bij inrichtingen van (oude) weilanden/landbouwgronden dient te worden gezocht naar mogelijkheden om vertuining te voorkomen, teneinde de structuur van het oude cultuurlandschap te respecteren.
- De mantel en zoomvegetaties aan bosranden zijn zowel ecologisch als landschappelijk zeer belangrijk. Het is niet duidelijk wie verantwoordelijk is voor het beheer van deze bosranden. Duidelijkheid en ondersteuning zijn gewenst.

Ontsluiting, toegankelijkheid landschap

De eigendomssituatie van veel oude wegen is onduidelijk en veel buurtwegen zijn ontoegankelijk om allerlei redenen. Een lokaal plan van aanpak over eigendom, openstelling en duurzaam onderhoud is absoluut noodzakelijk voor het behoud van dit voor Vlaanderen uniek patrimonium. Een overaanbod van 'bordjes' dient voorkomen te worden.

Langs wandel- en fietsroutes wordt veel afval gevonden. Verder sensibiliseren van de toeristen blijft noodzakelijk om de Voerense burgers niet op te zadelen met extra afvalproblemen.

Geologische sites (bijv. vuursteengroeven, mergelgroeven, grindgroeven, dolines) kunnen ontsloten worden door het vrij maken van boom- en struikvegetatie en het afgraven van opgehoopt los bodemmateriaal. Dit zal betekenen dat er na verloop van tijd vanzelf weer een bedekking door los bodemmateriaal en overgroeiing ontstaat, tenzij dit vrijhouden met enige regelmaat herhaald wordt. Wat betreft het onderhoud van wegen is het gebruik van streekeigen materiaal (silex) voor verharding aangewezen. Het gebruik van silex van elders of spoorwegballaststenen ter verharding is niet gewenst. Het is aangewezen om enkele van deze groeves opnieuw in exploitatie te nemen om te voorzien in streekeigen bouw- en wegverhardingsmateriaal.

Sensibilisatie / bescherming autochtone planten.

In de historische bossen, maar ook bij oude boerderijen en op perceelscheidingen komen, als autochtoon aangemerkte, bomen en struiken voor. Voor Haagbeuk wordt Voeren gezien als 'toplocatie'. Het is belangrijk deze genenbronnen te beschermen én te gebruiken voor verdere aanplantingen in de streek. Praktisch altijd gaat het over eeuwenoude exemplaren die ook in historisch opzicht belangrijk zijn.

Behouden bouwkundig erfgoed

Veel boerderijgebouwen zijn in onbruik geraakt. Teneinde deze te behouden dient het bezit en onderhoud aantrekkelijker gemaakt te worden. Concreet betekent dit dat grote voormalige hoeves, waarvan het onderhoud niet altijd te bekostigen is, een andere, landschappelijk inpasbare bestemming zouden moeten kunnen krijgen, bijvoorbeeld een opdeling en verbouwing tot meerdere wooneenheden onder een dak. Opbrengsten zouden aangewend kunnen worden bij onderhoud van dit bouwkundig erfgoed en de omgeving.

Bouw en renovatie dienen bij voorkeur te gebeuren met de in de streek gebruikelijke materialen. Gebruik van silex van buiten de streek dient dus bijvoorbeeld vermeden te worden.

Herstel hoogstamboomgaarden (huisweiden)

Het aantal nog aanwezige hoogstamboomgaarden in de ankerplaats is groot te noemen. Vele zijn echter vervallen of bestaan uit enkel oude bomen. Herstel en vernieuwing kunnen gestimuleerd worden.

Hagen en houtkanten

In de ankerplaats komen zeer veel al dan niet gevlochten hagen, houtkanten en (knot)bomenrijen voor. Naast een ecologische en esthetische waarde hebben deze houtige kleine landschapselementen een belangrijke cultuurhistorische waarde. Veel autochtone genenbronnen worden in deze houtige (cultuur)elementen teruggevonden. Het behoud van deze elementen staat of valt bij de zorg ervoor. Dit betekent een goed beheer. Regelmatig onderhoud van hagen (snoeien), hakhoutbeheer in houtkanten en bossen en knotbeheer van knotbomen. Behoud en bescherming betekenen hier actief beheren. Ondersteuning in praktische of financiële zin is noodzakelijk. Periodiek hakhoutbeheer in graften dient te worden toegepast om verjonging van de graften te verkrijgen en lichtminnende autochtone planten kansen te bieden. Vermesting van de graften voorkomen door afspraken over ecologisch perceelrandenbeheer op basis van beschikbaar instrumentarium VLM in combinatie met de mogelijkheden van Onroerend Erfgoed. Begrazing van de permanente weilanden met rundvee om het karakter van het landschap te behouden. Voor de ankerplaats kunnen gebiedsgericht beheersovereenkomsten ingezet worden waarbij een bedrijfsplanner ondersteuning kan bieden.

Voorkomen van verdere bebossing

Bos neemt in de ankerplaats een zeer belangrijke plaats in. Het gaat daarbij met name over historisch permanente bossen. Zowel om esthetische, cultuurhistorische als ecologische redenen is verdere verbossing niet gewenst. Juist de overgang tussen bos en cultuurlandschap maakt het landschap zeer aantrekkelijk. De bosranden met mantel- en zoomvegetaties zijn daarbij essentieel (foto 4, 2).

Euregionale samenwerking

Binnen de overeenkomst van Benelux grensparken (8 juni 1982) wordt Voeren als belangrijke open ruimte benoemd tot Drielandenpark. Het gebied vormt samen met Aachenerwald en het Mergelland (Nederland) het groene hart in de MHAL-regio. Het ontwikkelingsperspectief Drielandenpark is een samenwerkingsverband van de Nederlandse provincie Limburg, de Belgische provincies Luik en

Limburg, de gewesten Vlaanderen en Wallonië, de Duitstalige gemeenschap in België en de Stadt und Landkreis Aachen. Dit samenwerkingsverband biedt een hoopvol perspectief op een verdere uitbouw van de erfgoedwaarden van de streek over taal, gewest- en landsgrenzen heen.

Specifieke kansen, knelpunten en aandachtspunten

1. Het historische wegennetwerk biedt een zicht op de ontsluiting van het landschap door de eeuwen heen. Een deel van belangrijke verbindingroutes is echter niet (meer) toegankelijk. De redenen zijn divers: dichtgroeien door gebrek aan onderhoud, afsluiten of daadwerkelijk inname door derden. Het is een belangrijk aandachtspunt de buurtwegen open te stellen en te onderhouden voor lokaal verkeer. Verder biedt het openstellen van buurtwegen veel opties voor de zachte recreant om van de wegen met autoverkeer weg te blijven. We noemen enkele verbindingen, die ook op bijgevoegde kaart staan aangeduid, zonder compleet te zijn. De nummers verwijzen naar de nummers genoemd in de Atlas der Buurtwegen (1846).
In 's Gravenvoeren: Altembroek-Wesch (Noorbeek) (sentier 71) en St. Denijskapel-Mheer (sentier 29).
In Sint-Martens-Voeren: Krindaal-dorp - Sint-Martens-Voeren (sentier 64), Ulvend-Kwinten (chemin 3), Jeugdherberg-Kwinten, Kruisberg-Vrouwenbos (sentier 63, chemin 34), Veurs-Roodbos/Remersdaal (sentier 95)
In Sint-Pieters-Voeren: verbinding Lutsberggats - Koebach (Voerbron) – Commanderie (sentier 31 en 29), verbinding Sint-Pieters-Voeren – Aubel (sentier 47/Sint-Pieters-Voeren, sentier 90 en 75 Sint-Martens-Voeren)
2. Het Natuurgebied Altembroek kent momenteel een minimaal beheer, wat leidt tot een zekere verbossing. Een cultuurhistorisch beheer waarbij aandacht geschonken wordt aan perspectieven en historische structuren zou beter passen bij de cultuurhistorische waarden van de ankerplaats en aansluiten op het beheer van Natuurmonumenten aan de Nederlandse zijde (foto 2).
3. Herstel cascadesysteem van veedrinkbakken in het gebied ten noorden van 's-Gravenvoeren. Deze veedrinkbakken hebben een cultuurhistorische achtergrond en zijn in verval geraakt (foto 6). Herstel dient te gebeuren op zowel cultuurhistorische als ecologisch verantwoorde wijze.
4. Het heuvelachtige karakter, de asymmetrische dalen en de afwisseling tussen open landschap, bossen en kleine kernen in de dalen bieden zeer mooie zichten. Het behoud van de zichten betekent veelal het behoud van de open delen in het landschap en het beperken van verdere verbossing op unieke zichtplaatsen. Daarbij gaat het onder meer over de volgende zichten:
 - Konenbos (Sint-Martens-Voeren), zowel vanaf Konenbos richting Veursdal, als vanaf Veursdal naar Konenbos. (foto 4)
 - Kattenrot (Sint-Martens-Voeren). Hoeve Kattenrot is als een baken vanuit de Voervallei zichtbaar. Vanaf dit punt kan over de Voervallei richting Land van Herve worden gekeken.
 - Vanaf Magis is er een mooi zicht over Sint-Pieters-Voeren, Sint-Martens-Voeren tot Hoeve Kattenrot.
 - Vanaf Gieberg en Koetsweg richting Voervallei
5. Bescherming oorspronkelijk inheemse genenbronnen. Pas in 2007 is de inventarisatie van autochtone bomen en struiken in de gemeente Voeren afgerond. De conceptbevindingen zijn in deze rapportage meegenomen. In de ankerplaatsen zijn veel belangrijke genenbronnen te vinden. Vaak gaat het om zeer oude bomen. Het is belangrijk deze genenbronnen te beschermen en te gebruiken voor vermeerdering. Herstel van het landschap zou moeten gedaan worden met planten van oorspronkelijk inheemse herkomst. Belangrijke locaties zijn:

- Graftencomplex Martelberg
- Veursbos
- Broekbos
- Holle wegen en houtkanten Berg
- Houtkanten Ulvend
- Holle wegen en bosrand Stroevenbos
- Vrouwenbos

De exacte locaties zijn vermeld in een rapportage van INBO (op het moment van schrijven is de kaart nog niet beschikbaar).

6. Indien in de toekomst het behoud van de archeologische waarden niet mogelijk zou blijken, moeten kansen geboden worden voor voorafgaandelijk archeologisch onderzoek en betrokkenheid van de bevoegde instanties voor archeologie bij de planvorming van ruimtelijke ontwikkelingen en niet enkel in de uitvoeringsfase.

11. Gewenste planologische afstemming

Het gewestplan voor Voeren is dusdanig uitgewerkt dat er, gezien de bescherming van de waarden van de ankerplaats, weinig knelpunten optreden.

Het Structuurplan Voeren is momenteel in ontwikkeling. Er is afstemming geweest over de waarden van de ankerplaats. Het voorlopige ruimtelijk structuurplan als voorgelegd aan de bewoners geeft geen aanleiding tot knelpunten voor het behoud van het landschap in de ankerplaats. Het definitieve structuurplan is ten tijde van het schrijven van dit rapport niet bekend.

12. begrippenlijst en referenties

Begrippen

Autochtone planten

Planten die nakomelingen zijn van planten die zich sinds hun spontane vestiging na de laatste ijstijd altijd natuurlijk hebben verjongd, of die kunstmatig vermeerderd werden met strikt lokaal materiaal.

Bronbeek

Waterloop hoofdzakelijk gevoed door een of meerdere bronnen.

Bronbos

Bos waarin bronnen, natuurlijke uitvloeipunten van grondwater aan het bodemoppervlak, voorkomen.

Doline

Komvormige verzakking, ontstaan waar lokaal water massaal de kalkrijke bodem insijpelt, kalk oplost en afvoert.

Droogdal

Dal waarin alleen bij overvloedige regen of smeltende sneeuw een beekje vloeit. Vooral in gebieden met kalkhoudende ondergrond, gekenmerkt door een grote doorlaatbaarheid.

Graft

Steile cultuurtalud, al dan niet begroeid. Cultuurhistorisch landschapstype op hellingen.

Grubbe

Weg, meestal hol, watervoerend na overvloedige neerslag naar een beek.

Hakhoutbeheer

Loofboomsoorten worden regelmatig aan de grond afgezet. De knoppen aan de overgebleven stronken lopen weer uit, zodat meerdere stronken/loten worden gevormd. Hakhout werd gebruikt geriefhout.

Kalkgraslanden

Halfnatuurlijk, voedselarm grasland op kalkrijke bodem

Kalktuf

Ook wel bronsteen genoemd. Wordt afgezet door kalkrijk bronwater. Calciumcarbonaat uit bronwater dat zich in dunne laagjes vastzet op vaste materialen in een bron.

Knotboom

Boom waarvan de takken (kruin) periodiek op dezelfde plaats worden afgezaagd.

Mergel

Half-vast afzettingsgesteente bestaande uit resten van organismen met een kalkschaal dan wel kalkskelet.

Puinkegel

Waaivormig half-vlak reliëf bestaande uit colluvium dat tijdens de ijstijden maar ook in historische tijden aan de monding van een dal in een vlak gebied afgezet werd.

Residuele silex

Ook wel vuursteen genoemd. Zo'n 70 miljoen jaar geleden werd de 'Gulpense kalklaag' bedekt met de 'formatie van Maastricht', tufkrijtafzetting. Deze verdween in latere geologische perioden. De hardste vuursteenknollen ingepakt in een omhulsel van verwerkingsklei bleven over.

Stiltegebied

Gebied waarin de natuurlijk geluiden, zowel afkomstig van flora als fauna, overheersen.

Terrasvormige dalwand

Min of meer vlakke strook in een dalhelling, een restant van een oude valleibodem uit de ijstijden ontstaan onder invloed van afwisselend erosie en afzetting door de Maas en haar bijrivieren

Vaalser groenzand

Glaucietrijke zanden.

Wad

Doorwaadbare plaats.

Referenties

Atlas der Buurtwegen, ca. 1846

Bats H., 1992. Het Voerens landschap. In: Monumenten en Landschappen, september-oktober 1992.

Diriken P. Geogids Voeren, vijfde druk. Toeristisch-recreatieve atlas van Limburg, De Voerstreek.

Georeto, Kortesseem.

Hermey M. en de Blust G. (red), 1997. Punten en lijnen in het landschap. Stichting Leefmilieu, Schuyt&Co, Van der Wiele, Natuurreservaten, WWF, Instituut voor Natuurbehoud.

- Jeurink N., e.a., 2004. Grensoverschrijdend Ecologisch Basisplan Vlaanderen-Nederland, Deelrapport 2f, gebied 27-29; Altembroek, Voer, Noor en Hoogbos.
- Lenders H., A. Schellekens en A. Wanders, 1987. Amfibieën en reptielen in en rond de Voerstreek. Gezamenlijke uitgave van Stichting Herpetologische Studiegroepen, Milieugroep Voeren en Ministerie van LNV.
- Maes B. Presentatie debatdag 'Planten van hier' 10 mei 2007. Alden Biesen.
- Nationaal Geografisch Instituut, Ferrariskaarten, Kaartblad 190, 210.
- Nationaal Geografisch Instituut, topografische kaarten, Kaartblad 37-7, 34-8, 42-2.
- Provinciaal Natuurcentrum Limburg, 1990. Kleine Landschapselementen in Limburg. PNC, Hasselt
- Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren, 2007. Holle wegen handleiding. RLH, Hasselt
- Schlusmans, F. 1992. De Voergemeenten. Agrarische nederzettingsmodellen en hun componenten. In: Monumenten en Landschappen, september-oktober 1992
- Schlusmans, F. 1992. Sint-Pieters-Voeren en de Commanderie van de Duitse Orde. In: Monumenten en Landschappen, september-oktober 1992.
- Schlusmans, F., 1992. Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 14n2. Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kanton Voeren.
- TAUW. GEB deelrapport 2f, gebied 27-29: Altembroek, Noor, Voer en Hoogbos. In opdracht van Benelux Economische Unie.
- Theunissen, H. Sweron, G. en M. Bemelmans, 2004. Op zoek naar K.L.E. Voerstreek. Toerisme Voerstreek vzw.
- Vandenabeele, E., E. De Beule en G. Sweron, 2004. Voerstreek. Miljoenen jaren terug in de tijd. Geologische leerpaden. Toerisme Voerstreek vzw.
- Zwaenepoel A. en E. Cosyns, 2007. Concept. Autochtone bomen en struiken in de gemeente Voeren. Inventarisatie en evaluatie van oorspronkelijke inheemse genenbronnen van bomen en struiken in Vlaanderen. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Brussel.

13. foto's

<i>nr.</i>	<i>naam</i>	<i>coördinaten</i>	<i>locatie</i>	<i>richting opname</i>	<i>datum</i>	<i>gebruikte lens</i>
1	Zicht vanaf Martelberg	x: 252565 y: 161753	Sint-Martens-Voeren	zie kaart	4-5-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
2	Verbossing Schoppemerveide	x : y :	's-Gravenvoeren	zie kaart	4-5-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
3	Altembroeken Snauwenberg vanaf oostzijde	x: 250745 y: 162135	's-Gravenvoeren	zie kaart	4-5-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
4	Zicht vanaf Veurs richting Konenbos	x: 254158 y: 159605	Sint-Martens-Voeren	zie kaart	19-7-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
5	Zicht vanaf weg Trichterbeeldje -Libeek	x: 247682 y: 162887	's-Gravenvoeren	zie kaart	25-7-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
6	(voormalige) Veedrinkbak	x: 247376 y: 162718	's-Gravenvoeren	zie kaart	25-7-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
7	Zicht op hoogbos	x: 248725 y: 162964	's-Gravenvoeren	zie kaart	25-7-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
8	Zicht vanaf St. Denijskapel	x : 248671 y : 162410	's-Gravenvoeren	zie kaart	25-7-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
9	Dal 13, Veurs	x : 253713 y : 159563	Sint-Martens-Voeren	zie kaart	25-7-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
10	Zicht Kruisberg richting Voervallei	x : 252866 y : 160026	Sint-Martens-Voeren	zie kaart	27-7-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
11	Oudste boom Voeren (Kruisboom Veurs)	x: 253585 y: 159246	Sint-Martens-Voeren	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
12	Asymetrische dalen	x: 250880 y: 160994	Sint-Martens-Voeren	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
13	Plateau De plank-Ulvend	x: 253771 y: 161564	Sint-Martens-Voeren	zie kaart	4-5-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
14	Gelegde haag	x: 247398 y: 161780	's-Gravenvoeren	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
15	Zevensprong "Ouw Ling3	x: 247379 y: 161814	's-Gravenvoeren	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6

16	Holle weg Berg (met hakhout) richting La Heijdt	x: 251248 y: 160394	Sint- Martens- Voeren	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
17	Holle weg Berg	x: 251788 y: 160200	Sint- Martens- Voeren	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
18	Zicht Sint- Martens- Voeren vanaf holle weg richting La Heijdt	x: 251190 y: 160144	Sint- Martens- Voeren	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
19	Horstergrubb e	x: 247976 y: 162661	's- Gravenvoere n	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
20	Kalktuf in Waterwègsk e	x: 252236 y: 160967	Sint- Martens- Voeren	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
21	"Waterwègsk e	x: 252215 y: 160951	Sint- Martens- Voeren	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
22	Schoppem	x: 249676 y: 161375	's- Gravenvoere n	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
23	Krindaal	x: 253351 y: 159698	Sint- Martens- Voeren	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6
24	Noordhelling Commanderi e	x: 252957 y: 159698	Sint-Pieters- Voeren	zie kaart	10-8-2007	f=8-24 mm 1:2,8 - 5,6